

□ GÖKÇE YÜKSELEN PELER

GÜNÜMÜZDE RUS KUZEYİNİN KÜÇÜK HALKLARI VE DİL DURUMLARI I: SAMOYETLER VE SAMOYETÇE 1 - NENETS SAMOYETLERİ VE NENETS SAMOYETÇESİ

PRESENT SITUATION OF THE SMALL PEOPLES AND THEIR LANGUAGES OF THE RUSSIAN NORTH I: SAMOYED PEOPLES AND SAMOYEDIC 1: NENETS AND NENETS SAMOYEDIC

Özet

Günümüzde Nenets Samoyetleri, Enets Samoyetleri, Nganasan Samoyetleri ve Selkup Samoyetlerinden oluşan Samoyet halkları içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olan halk Nenets Samoyetleridir. Nenets Samoyetçesi ise, sadece Samoyet lehçeleri içerisinde değil, bütün Kuzey dilleri içerisinde Batı Gröndlandca ve Kuzey Saam Fincesi ile birlikte en çok konuşura sahip lisanlardan biridir. Rus Kuzeyi'nin ise en çok konuşura sahip yerli dilidir. Üç ağzı bulunan Nenets Samoyetçesinin sınırlı da olsa eğitim amaçlı kullanılan bir yazılı dili ve edebiyatı mevcuttur. Nenets Samoyetçesinin ilk yazılı dili, 19. yüzyılın sonlarında Ortodoks misyonerler tarafından oluşturulmuşsa da bu yazılı dil uzun soluklu olmamıştır. Günümüzde kullanılan yazılı dil ise tundra bölgesinde konuşulan Nenets Samoyetçesinin Bolşaya Zemlya ağzı temel alınarak 1931 yılında oluşturulmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar Nenets Samoyetçesi, Nenets Samoyetleri, Hant-Ostyak Ugorları, Mans-Vogul Ugorları ve Komi-Ziryan Finleri arasında ortak iletişim dili olarak kullanılmıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren bu işlev, tedricen Komi-Ziryan Fincesi tarafından ikame edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Samoyetler, Samoyetçe, Nenets Samoyetleri, Nenets Samoyetçesi, çok dillilik

Abstract

Contemporary Samoyeds are made up of Enets, Nganasans, Selkups and Nenets, and the most numerous of these peoples is the latter. Nenets is not only a language with the highest number of speakers among the Samoyedic languages but together with Western Greenlandic and Northern Saami one of that of all languages of the North. As for that of the languages of

the Russian North, it is the indigenous language with the highest number of speakers. Nenets Samoyedic, which has three dialects, is used in education and for production of literary works even though parochially. The first written language of Nenets Samoyedic was formed by Orthodox missionaries at the end of 19th century. However it did not last long. The written language used today was formed in 1931 based on the Bolshaya Zemlya dialect of the Tundra Nenets. Nenets Samoyedic had been used for inter-cultural communication up to the beginning of the 20th century by Nenets, Khanties, Mansies and Komi-Ziryans but was gradually replaced by Komi-Ziryan then on.

Keywords: Samoyeds, Samoyedic, Nenets, Nenets Samoyedic, multilingualism.

1.Giriş

Coğrafi ve etno-kültürel bir olgu olarak “Kuzey” diye adlandırılan bölge Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa kıtalarının Kuzey Kutbu çevresinde bulunan bölgelerini kapsayan alandır. Günümüzde etnografik olarak “Kuzey’in Küçük Halkları” adlandırılması ise, Danimarka’ya bağlı Grönland’da İnüitçe; Kanada’ya bağlı Labrador, Kübek, Kuzeybatı Bölgeleri ve Yukon Bölgeleri eyaletlerinde konuşulan İnüitçe ve Atabaskanca (Denece); Amerika Birleşik Devletleri’nin Alaska eyaletinde konuşulan Eskimo-Aleütçe, Atabaskanca, Eyakca, Tilingitçe, Haydaca, Tsimşçe; Rusya Federasyonu’nda Eskimo-Aleütçe, Çukçi-Koryakça, İtelmence, Nivhçe (Gilyakça), Yukagirce, Ketçe, Tunguzca (Evenki Tunguzcası, Even Tunguzcası, Ulç Tunguzcası, Udehe Tunguzcası, Negidal Tunguzcası, Oroç Tunguzcası), Samoyetçe (Nenets Samoyetçesi, Selkup Samoyetçesi, Nganasan Samoyetçesi, Enets Samoyetçesi), Ob Ugorcası (Mans-Vogul Ugorcası ile Hant-Ostyak Ugorcası), Dolgan Türkçesi, Tofalar (Karagas) Türkçesi, Şor Türkçesi, Teleüt Türkçesi, Çulım Türkçesi ve Saam Fincesi; Finladiya, İsveç ve Norveç’te Saam Fincesi olmak üzere bu üç kıta üzerinde yedi ülkede yirmiyi aşkın dil ve lehçe konuşan halkları içermektedir (Slezkine 1994: 1; Krauss 1997: 1; Bulatova 2009: 161). Kuzey’in Küçük Halkları gibi tek bir ad altında toplanan bu halkların Eskimo-Aleüt (İnüitçe, Eskimoca, Aleütçe), Atabaskan-Eyak-Tilingit (Atabaskanca, Eyakça, Tilingitçe, Haydaca), Tsimşiyen, Paleoasya (Çukçi-Koryakça, İtelmence, Nivhçe, Yukagirce, Ketçe), Ural (Saam Fincesi, Mans-Vogul Ugorcası, Hant-Ostyak Ugorcası, Samoyetçe) ve Altay (Tunguzca, Dolgan Türkçesi, Tofalar veya Karagas Türkçesi, Şor Türkçesi, Teleüt Türkçesi, Çulım Türkçesi) dil aileleri olmak üzere altı farklı dil ailesine mensup dil ve lehçe konuştuğu görülmektedir.

Bu dillerden, İnüitçe, Tsimşçe ve Kızılderili dilleri olan Atabaskan-Eyak-Tilingit dil ailesine mensup diller dışında kalanlarının ya tamamen ya da kısmen Rusya Federasyonu’nda konuşulduğuna şahit olunmaktadır. Rusya Federasyonu içerisinde, bu halkların yaşadığı ve dillerin konuşulduğu bölgeye Rus Kuzeyi denilmekte ve burada yaşayan halklar, etnik ve dillik çeşitliliklerinin aksine, Rus boyunduruğuna girme sürecinde ortak bir kader tecrübe etmişlerdir.

Kuzey bölgesinin Ruslar tarafından istila edilip ardından Kuzeyli halkların Ruslara boyun eğdirilmesinin 16. ve 17. yüzyıllarda gerçekleştiği (Potapov 1964: 108; Golovnev ve Osherenko 1999: 44)¹ ve Rus yönetiminin bölgede yerleşmesinin üç aşamada gerçekleştiği kaydedilmektedir. 1580-1720 yılları arasındaki dönem, Rusların bölgeyi askerî valilerle yönetip yerlilerin *yasak* denilen vergi tahsilatı için Rus kale veya yerleşim yerlerinde kayıt altına alındığı doğrudan yönetim dönemidir. Bu dönemde, Ruslar, vergileri kendileri toplamışlar, genellikle yerli toplulukların gelip vergilerini ödemelerini sağlamak için rehineler tutmuşlar ve vergilendirme dışında yerlilerin hayatlarına umuyiyetle karışmamışlardır. 1720-1822 arasındaki dönem ise, vergi mükellefi yerlilerin yerli bir yöneticinin idare ettiği *ulus* adı verilen mahallî cemiyetler veya kabileler altında kayıt altına alındığı dolaylı yönetim dönemidir. 1822-1900 arasındaki dönem de, idari, mali ve hukuki işlevi olan mahallî bir yönetimin teşekkül ettirilmesi ile bölgenin Rus devlet yapısının bir unsuru hâline getirildiği

¹ Potapov'un ve Golovnev ile Osherenko'nun Kuzey'in ve umumi olarak Sibirya'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi konusunda farklı görüşleri sürdürdüklerini belirtmekte fayda var. Potapov, Kuzeyli halkların Ruslara karşı koymayıp Sibir Hanı Küçüm'ü yalnız bıraktığını, hatta Rusları gayet "misafirperverlikle" karşıladıklarını ileri sürmüştür. Oysa Golovnev ve Osherenko, Kuzeyli halkların yabancılara karşı oldukça düşmanca davrandıklarını, Mans-Vogul Ugorlarının Rusları durdurmak için Uralların batısına akınlar düzenlerken, Hant-Ostyak Ugorlarının Ruslara İrtiş nehri civarında karşı koyduğunu; Selkup Samoyetlerinin Küçüm Han'ın yanında Ruslara karşı katı bir direnişte bulunurken, Nenets Samoyetlerinin Taz nehri civarında bir Rus müfrezesini mağlup ettiğini; hatta bölgeye keşif seferleri düzenleyen İngiliz kâşiflerin bile Kuzeyliler tarafından öldürdüklerini kaydetmektedirler. Potapov'un çalışmasını Sovyet döneminde yayınladığını ve konuyu anlatırken Karl Marks'ın görüşlerini referans olarak kullandığı dikkate alınır, malum siyasi endişeleri taşıdığı tahmin etmek zor olmasa gerek. Golovnev ve Osherenko ise, eserlerini Sovyet sonrası dönemde yayınlamışlar ve olayları oldukça ayrıntılı bir şekilde verirken bir ideolog yerine Viktor A. Zibarev gibi bir tarihçiyi kaynak olarak kullanmışlardır. Slezkine (1994: 11 vd.) de Kuzeylilerin Ruslara karşı askerî direniş gösterdiklerini kaydederken bu görüşünü Kuzeyli halklardan derlenen anlatılarla desteklemektedir. Bu sebeplerden dolayı hem tarihî kaynaklarla hem de geleneklik anlatırlarla desteklenen Golovnev ve Osherenko ile Slezkine'nin iddialarının akla daha yakın geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, başlarda Küçüm Han'ın yanında yer alan Selkupların, Mans-Vogul Ugorlarının ve Hant-Ostyak Ugorlarının, Küçüm Han'ın onları Müslümanlaştırmaya çalışması neticesinde Küçüm Han'dan uzaklaştıkları (Forsyth 2000: 27) gerçeğini de kaydetmek gerekir

dönemdir. Rus yönetiminin bölgede kurulmasını aksettiren bu tarihî dilimlemeye koşut olarak Ruslarla Kuzeyli halklar arasındaki ilişkiler de şekillenmiştir. 1600’lü yıllar Rusların bölgeyi istila ettiği ve Kuzeyli halkların bu istilaya direndiği dönem olmuştur. 1700’lü yıllar ise Kuzeyli halkların Hristiyanlaştırıldığı dönem olurken 1800’lü yıllar Rus yetkesinin yasallaştığı dönem olmuştur (Golovnev ve Osherenko 1999: 44).

Çarlık Rusyasının çöküp Sovyet Rusyanın kurulduğu dönemde, Kuzey halklarının ufak tefek istisnalar dışında iç savaştan fazla etkilenmediği görülmektedir. Ancak yirmili yılların sonundan itibaren, Sovyet yönetiminin bölgede gücünü hissettirmeye başlamasıyla Kuzeyli halklar birçok isyan çıkartmışlardır. Bilhassa otuzlu yıllar boyunca Kazım nehri civarında Orman Nenets Samoyetleri ve Hant-Ostyak Ugorlarının, Tolka nehri civarında Selkup Samoyetlerinin ve Yamal Yarımadası’nda Nenets Samoyetlerinin eşzamanlı isyanları oldukça etkili olmuştur. Bilhassa Mandala adı ile bilinen Yamal Yarımadası’nda Nenets Samoyetlerinin çıkardığı isyan ve Kazım nehri civarında Orman Nenetsleri ile Hant-Ostyak Ugorlarının ortaklaşa çıkardıkları ve Kazım savaşı olarak bilinen isyan çok şiddetli olmuştur. Son isyan, 1943 yılında, ren geyiği sürülerinin devletleştirilmeye çalışılması neticesinde yine Yamal Nenets Samoyetleri tarafından çıkarılan isyandır. Kuzey’de baş gösteren bütün isyanlar göçebeler arasında çıkarken yerleşik Kuzeylilerin ya tarafsız kaldıkları ya da Sovyet işbirlikçiliği yaptıkları ve bu isyanların şamanlar tarafından yönlendirildiği görülmüştür. Bu durum, sükûnet sağlandıktan sonra şamanların ortadan kaldırılmasına sebep olmuştur. Nenets Samoyetlerinin dedikleri gibi “son savaştan sonra şaman davulları susmuştur” (Golovnev ve Osherenko 1999: 68-93; Leete 2004: 237).

Kuzeyli halkların isyanlarıyla eşzamanlı olarak Sovyet yönetiminin eski Sovyetler Birliği haritasının neredeyse yarısını teşkil eden bir coğrafyaya yayılmış olarak yaşayan Kuzeylileri, Sovyet toplumu ile bütünleştirdiği görülmektedir. 1925 yılında Merkezî İdare Komitesi’nin ve Halklar Komiserlerinin Sovyeti’nin hususi bir kararı ile Saam Finleri, Mans-Vogul Ugorları, Hant-Ostyak Ugorları, Nenets Samoyetleri, Nganasan Samoyetleri, Selkup Samoyetleri, Enets Samoyetleri, Evenk Tunguzları, Even Tunguzları, Ulça Tunguzları, Nanay Tunguzları, Udegey Tunguzları, Negidal Tunguzları, Orok Tunguzları, Oroçen Tunguzları, Dolgan Türkleri, Tofa Türkleri, Ketler, Yukagirler, Çukçalar, Koryaklar, Eskimolar, Aleütler, İtelmenler, Gilyaklar ve Çuvlar Kuzey’in küçük etnik milletleri adı altında hususi bir halklar grubu olarak tasnif edildiler (Pika ve Prokhorov 1999: xxx). 1930 yılında ise, Kuzey’in küçük halkları için milli *okruglar* ‘bölgeler’ kuruldu ve bu halkların yaşadıkları yerler için Sovyet kaynaklarında “Uzak Kuzey” isimlendirmesi yerleşti. Ancak 1950 ve 1980 yılları arasında, iktisadi ve içtimai Sovyet izlemlerine göre, Uzak Kuzey’in sınırlarının sürekli değiştiğine şahit olunmaktadır. Günümüzde Uzak Kuzey, on altı *oblast* ‘eyalet’, kray ve cumhuriyet ile yedi muhtar bölgeden ibaret on bir milyon kilometre karelik bir alandan oluşmaktadır. On milyon civarında insanın yaşadığı bu coğrafyada; yüz altmış beş *rayon* ‘ilçe’, yüz iki şehir ve üç yüz altmış dört işçi köyü bulunmaktadır (Pika ve Prokhorov 1999: xxx; Pika 1999b: 4).

1980 yılında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulunun kararı ile Uzak Kuzey bölgesinden farklı olarak “Kuzeyli halkların yaşadığı bölgeler” denilen bir kavram var edildi. Böylece Uzak Kuzey’de Kuzeyli halkların yaşadığı bölgeler sonradan gelen göçmenlerin yaşadığı bölgelerden ayırt edilmiş oldu ve daha geniş topraklar sanayileşmeye açıldı. Kavramın ortaya konulduğu 1980 yılından itibaren, hükümetler “Kuzeyli halkların yaşadığı bölgeler”in sayısını azaltmıştır. Günümüzde bu bölgelerin büyük çoğunluğu Uzak Kuzey’i oluşturan on altı eyalet içerisinde yer almaktadır. Irkutsk eyaleti, Buryat Cumhuriyeti, Habarovsk krayı ve Primorsk krayında ikişer tane olmak üzere sadece sekiz ilçe Uzak Kuzey’in dışında kalmaktadır. Ancak Uzak Kuzey’in birçok ilçesinin “Kuzeyli halkların yaşadığı bölgeler” sınırları içerisinde olmadığını belirtmekte fayda var. Günümüzde, “Kuzeyli halkların yaşadığı bölgeler”de yüz on sekiz ilçe, sekiz şehir ve yüz üç işçi köyü bulunmaktadır. Bir milyon altı yüz bin civarında insanın yaşadığı bu bölgelerde, Kuzey halkları nüfusun sadece %9’unu teşkil etmekte ve ren geyiği yetiştiriciliği (Rusya Federasyonu’nun evcil ren geyiği nüfusunun %96’sı), balıkçılık (RF’nun balık mahsulünün %8’i) ve avcılık (RF’da avcılıktan elde edilen kürklerin %52’si ve av etlerinin %58’i) gibi geleneklik meşgalelerle uğraşmaktadırlar (Pika 1999b: 4-6).

İkinci Dünya Savaşını müteakip yıllarda, Kuzeyli halkların yaşadıkları bölgelerdeki süratli sanayileşme neticesinde, Kuzey’in nüfusu hızla artarken Kuzeyli halklar kendi bölgelerinde azınlık hâline geldiler. Günümüzde Kuzeyli halkların oranı, Koryak Muhtar Bölgesi’ndeki %25 ile Hant-Mans (Vogul-Ostyak) Muhtar Bölgesi’ndeki %3 arasında değişmektedir. 1930’lu yılların sonlarından itibaren Sovyet yönetiminin yürürlüğe koyduğu Kuzeyli halkları yerleşik hayata geçirme siyaseti, bu halklar için bir felaket olmuştur. Bu siyaset, geleneklik iktisadi hayatın çökmesine ve dolayısıyla yerli nüfusun içtimai olarak çözülüp etnik bütünlüğünün, millî ve kültürel ayırt edici özelliklerinin ortadan kalkmasına sebebiyet vermiştir. Ancak uzun yıllar boyunca devam eden bu siyasete rağmen, Kuzeyli halkların yüzde onunun günümüzde hâlâ göçebe olduğu görülmektedir. Bölgedeki sanayileşme, Kuzeyli halklar için sadece nüfus göçüne sebep olması cihetiyle tehlike arz etmemekte, bireylerinin sağlığını da ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Kan dolaşımına ilişkin ve ur bilimlik hastalıklar sebebiyle gerçekleşen ölümlerin ve çocuk ölümlerinin oranı oldukça yüksektir. Hızla değişen içtimai düzen, Kuzeyli halkların topluluk ruh yapısını da menfi bir şekilde etkilemiş ve sarhoşluk, cinayet, intihar gibi topluluk sorunlar Kuzeyli halkları ciddi şekilde tehdit eden sıkıntılar hâline gelmiştir (Pika ve Prokhorov 1999: xxx-xxxvi).

2. Samoyetler ve Samoyetçe

Hâlihazırda Fin-Ugorca ve Samoyetçe olmak üzere iki ana kola ayrılan Ural dilleri ailesinin iki ana kolundan birini teşkil eden Samoyetçe, günümüzde umumi olarak Ural dağlarının doğusunda konuşulmakta ve Ural dillerinin coğrafi olarak en doğuda konuşulan kısmını meydana getirmektedir. Samoyetçe konuşan toplulukların ilk atalarının, kısmen Uralca konuşurlarının doğuya göç etmeleri kısmen de dil yaygınlaşması neticesinde ortaya çıktığı ve bu muhtemel gelişmeler sonucunda, Anadil Uralca konuşurları kütesinden ayrı düşen kitlenin

dilinin bu ayrılık sebebiyle değişime uğraması neticesinde, Samoyetçenin ilk şeklinin ortaya çıktığı zannedilmektedir (Abonolo 2006: 1-2; Janhunen 2006: 457; Ackerman ve Salminen 2006: 577). Dil bilimsel ve kazı bilimsel veriler ışığında, M.Ö. 8000 dolaylarında cereyan ettiği tahmin edilen (Janhunen 1992: 206; Abondolo 2006: 2) bu olayların bir sonucu olarak, Ural Dağlarının doğusunda, Güneybatı Sibirya'da Ob ve Yenisey nehirlerinin orta kısımlarının arasında kalan bölgede teşekkül ettiği varsayılan İlk Samoyetçe, Anadil Uralcadan ilk ayrılan dil olarak ortaya çıkmıştır (Suihkonen 2002: 169; Abondolo 2006: 1-2; Janhunen 2006: 457). Bu ilk Samoyetçe konuşurlarının balıkçılık ve avcılıkla uğraşan bir topluluk olduğu düşünülmektedir (Hajdu 1963: 42).

İlk Samoyetçenin kendi içerisinde lehçelere ayrılmasının hemen milattan önceki asırlarda olduğu tahmin edilmektedir. Ob ve Yenisey havzaları boyunca kuzeye doğru ve Altay ile Sayan dağları yönünde güneye doğru yayılan Samoyetçe çeşitli lehçelere ayrılmıştır (Janhunen 2006: 457).² Bu tarihlerde Samoyetlerin karşılaştıkları ilk yabancı halkın da Türkler olduğu tahmin edilmektedir. Zira Çin kaynakları milattan hermen önceki yüzyıllarda, bazı Türk halklarının boylar arasında meydana gelen huzursuzluklar sebebiyle Avrupa sınırına dayandığını kaydetmektedir.³ Samoyet lehçelerinde bulunan birtakım Türkçe kökenli kelimeler, Türklerle Samoyetler arasındaki bu ilk ilişkilerin barışçıl ve ticari ilişkiler olduğunu düşündürmektedir. Samoyet lehçelerinde bulunan Yenisey asıllı kelimeler ise, Samoyetlerin doğuya doğru yayılmaları neticesinde, milattan hemen önceki asırlarda Güney Sibirya'da Altay-Sayan dağları bölgesinde günümüzdeki Yenisey halklarının ataları ile karşılaştıklarını ortaya koymaktadır (Hajdu 1963: 43-44).

² Ancak Gumilev'in Samoyetlerin kuzeye doğru yayılmasını III. yy.'da meydana gelen büyük kuraklığa bağladığını belirtmek gerekir (Gumilev 2003: 140). Hajdu (1963: 42-44) ise, gerek ilk Samoyetlerin ve Samoyetçenin ortaya çıkışı gerekse Samoyetçenin lehçelere ayrılması ile ilgili olarak bambaşka bir resim çizmektedir. Hajdu Samoyetlerin atalarının ana Fin-Ugor kütlesinden ayrılmalarının M.Ö. 3000 civarında gerçekleşmiş olduğunu ve bu ayrılmadan sonra da Samoyetlerin atalarının Fin-Ugorlarla irtibatlarını bir süre devam ettirdikleri ileri sürmüştür. Samoyetçenin lehçelere ayrılmasını ise milatla başlatmaktadır. Milat civarlarında Samoyetler Sibirya'nın kuzey kısımlarına dağılmaya başlamış, Kuzey Samoyetlerinin ataları miladın ilk birkaç yüzyılında Güney Samoyetlerinden ayrılmıştır. Bir süre yerlerinde sabit kalan Güney Samoyetlerinin bir kısmı (Selkup Samoyetlerinin ataları), kuzeybatıya Orta Ob havzasına doğru, geriye kalanları ise Sayan dağlarına doğru gitmiştir. Günümüz Samoyetleri ve Samoyet lehçeleri de bu dağılma ve Kutup altı halkları veya Türk halkları ile karışma sonucunda ortaya çıkmıştır.

³ Hajdu, Çinlilere göre en kuzeydoğuda yaşayan Türk halkının İrtiş ve Ob nehirleri civarında yaşayan Ting-lingler olduğunu kaydetmekte ve bu bölgenin de en azından kısmen Samoyetler tarafından meskûn olan bir bölge olduğunu ileri sürmektedir. Ting-linlerin başka bir halkla birliğe yaşadıklarının kaydının ise Çin kaynaklarında yer aldığını, Wei-lie'de Ting-lingler arasında acayip bir dil konuşan, kürk ticareti ile uğraşan ve kayarak attan daha hızlı hareket eden bir halkın yaşadığını kaydedildiğini söylemektedir. Hajdu'ya göre bu halk Samoyetlerden başkası değildir.

Tarihî gelişim süreci içerisinde, sayısı bilinmemekle birlikte, Samoyetçenin lehçelerinden bazılarının kaybolduğu kanaati mevcuttur. Mesela, 18. asırda ve öncesinde, konuşurlarının Hakas, Altay ve Tuva Türkleri arasında erimesi neticesinde, Samoyetçenin güney lehçelerinden bazılarının ortadan kalktığı düşünülmektedir. Hatta 9. yy.'da Yenisey Kırgızlarının Altay-Sayan bölgesinde hâkim olmasından itibaren, Samoyet boylarının Türk boyları ile birlikte bu devletin ana unsurlarından olduğu ve Samoyet halklarının Türkler arasında erimeye başladığı ileri sürülmektedir (Forsyth 1993: 194-195; Wurm 1996b: 973; Abondolo 2006: 2; Janhunen 2006: 457; Killi Yılmaz 2010: 207). Hakikaten de 17. yüzyılda dört hanlığa bölünen eski Yenisey Kırgız topraklarının doğusunda Koyballar ile birlikte Mator Samoyetleri bulunmakta idi. Bu Mator Samoyetleri Tuba Hanlığı içerisinde de yer almışlardır. Eski Türk çağından itibaren bilhassa Sayan Samoyetlerinin bazı Ket halkları ile birlikte Tofa Türkleri arasında eridiği varsayılmaktadır. İlaveten Yenisey Kırgızlarının ve Koybal Türklerinin asıllarının Samoyetleşmiş Yeniseyliler olduğu iddia edilirken Tuva ve Sagay Türklerinin de Türkleşmiş Güney Samoyetleri olduğu ileri sürülmüştür. Diğer taraftan 17. yüzyılın ortalarında, Rus baskısı neticesinde Yakut Türklerinin kuzeye Samoyet bölgesine kaymaları neticesinde, birtakım Nganasan (Tavgi), Enets ve Nenets (Yurak) Samoyetlerinin Yakutlaşmaları sonucunda Dolgan Türklerinin ortaya çıktığı diğer bir iddiadır (Lopatin 1940 206; Menges 1955 112-113; Menges 1956: 166, 168, 171; Menges 1959: 91; Menges 1961: 110; Killi Yılmaz 2010: 165, 198, 208). Hatta Samoyet öbeklerinin Türkleşmeleri neticesinde, *Altay kiji*, *Tuba kiji* veya *Şor kiji* şeklinde, Samoyet usulünce kavim adlandırmalarının ortaya çıktığı da ileri sürülmüştür (Schönig 1997: 47). 18. yy. öncesinde bazı Samoyet halklarının Türkleşip Türkleşmediğini günümüz itibariyle tespit etmek çok zor olmakla birlikte⁴, bilinen

⁴ Potapov, 1770'li yıllarda Koybal bozkırını ziyaret eden Pallas'ın Koyballar ve Matorlarla birlikte Karagas ve Kamasinlerin de hâlâ Samoyetçe konuşabildiğini iddia ettiğini kaydetmektedir (Potapov 1962: 148). Prokof'yeva ise, bu Samoyet halklarından sadece Kamasinlerin 20. yüzyılın başında hâlâ Samoyetçe konuşabildiğini,

tarih içerisinde bazı Samoyetlerin Türkleştiği hakikaten vakidir. Yenisey ve Güney Samoyetleri arasında Türkleşmenin 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda yoğunlaştığı görülmektedir. Mesela, Koybal Türklerini meydana getiren on üç kabileden beşinin Samoyet asıllı olduğu bilinmekte (Orkun 1932; Menges 1956: 161; Gömeç 2002: 42), yine Kaçın, Karagas, Soyot ve Kamasın Türkleri arasında bol miktarda Samoyet'in eridiği iddia edilmektedir. 18. yüzyıl boyunca Güney Samoyetleri arasından derlenen kelime listeleri, Mator Samoyetçesinin Soyon ve Karagas Türkçesinin, Koybal yani Kamas Samoyetçesinin Hakas Türkçesinin etkisi altında olduğunu gösterir. Hatta Kaçın Türkleri arasında son Samoyetçe konuşurunun 1889 yılında vefat ettiği kaydedilmiştir (Orkun 1932 83-84; Menges 1956: 161-163; Wurm 1996b: 973-974; Krauss 1997: 21; Abondolo 2006: 2; Janhunen 2006: 458). Ancak, burada mutlaka temas edilmesi lazım gelen bir konu var. Güney Samoyetlerinin, dolayısıyla Samoyetçenin güney lehçelerinin de, ortadan kalkmasının tek sebebi olarak Türkler başta olmak üzere komşu halklar arasında erimelerini göstermek doğru bir yaklaşım değildir. Zira birçok Güney Samoyeti'nin Ruslar başta olmak üzere Avrupalı avcılar, tüccarlar ve yerleşimcilerden kaptıkları bulaşıcı hastalıklar neticesinde veya kendi aralarında ve komşu halklarla yaptıkları savaşlar sonucunda hayatını kaybettiği tarihî bir gerçektir. Bu felaketler sebebiyle olsa gerek, birtakım Güney Samoyetlerinin de kuzeye göç ettiği bilinmektedir (Wixman 1988: 173). Mesela, 1630-31 yıllarındaki çiçek hastalığı salgınında sadece Samoyetler değil Hant-Ostyak Ugorları, Mans-Vogul Ugorları ve Ketler gibi Batı Sibirya'nın yerli halklarından birçok insan hayatını kaybetmiştir. 1660'lı yıllarda Ketlerin ve Selkup Samoyetlerinin yeniden ölümcül bir çiçek salgını tecrübe ettikleri görülmektedir. 1830'lu yıllarda ise çiçek hastalığı ve ateşli hastalıklar sebebiyle Nganasan Samoyetlerinin nüfusunun yarısı hayatını kaybetmiştir. Yine yukarıda da zikredildiği gibi Samoyet kabileleri hem kendi aralarında hem de komşu halklarla çatışma içerisinde olmuşlardır. Örneğin Tundra Samoyetleri, Uralların batısında Ruslar ve Rusların tebaası olan Komi-Ziryan Finleriyle, Uralların doğusunda ise Hant-Ostyak Ugorları, Selkup Samoyetleri ve Tunguzlarla çatışmışlardır. Bu çatışmalar neticesinde Rusların, Hant-Ostyak Ugorlarının ve Evenk

Matorların (yani Koybalların), Karagasların (yani Tofa Samoyetlerinin) ve diğer Samoyet halklarının Türkçe konuşmaya başladığını ileri sürmektedir (Prokof'yeva 1964: 549). Burada bir karışıklık söz konusu olsa gerektir. Zira Janhunen, Koybal Samoyetçesinin Kamas Samoyetçesi, Karagas Samoyetçesi'nin ise Mator Samoyetçesi ile aynı olduğunu ve "Koybal" ile "Karagas" adlandırmalarının coğrafi temelleri olduğunu söylemektedir (Janhunen 2006: 457-458). Bu durumda, birtakım Samoyetlerin Karagas ve Koybal Türkleri arasında eridiğine şüphe olmamakla birlikte, Pallas'ın ve Potapov'un iddia ettiği gibi bütün Koybal veya Karagas Türklerini, Türk olmayan menşeye dayandırmak temelsiz görünmektedir. Zira Koybal ve Karagas Türklerinin de isimlerini coğrafyadan aldıkları açıktır. Bir diğer tartışmalı iddia, Nasilov'un iddiasıdır. Nasilov, bütün Sibirya Türklüğünün ve Sibirya Türk lehçelerinin dil yaygınlaşması, yani Ugorlar, Samoyetler ve Ketler gibi eski Sibirya haklarının Türkleşmesi neticesinde ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Nasilov 1997: 51). Her şeyden önce bu iddiada bir mantık hatası vardır. Bu kadar çok halkı Türkleştirmek için çok büyük bir Türk nüfusuna ihtiyaç vardır ve Türkleşen Sibirya halkları ile birlikte bu nüfusun daha da artması gerekir. Oysa Sibirya'daki Türk halkları, Yakut Türkleri sayılmazsa, çok az nüfusa sahip çok küçük halklardır ki; zaten Türkleşenlerin bu küçük halklar olduğu iddiası yaygındır.

Tunguzlarının baskılarına dayanamayan Selkup Samoyetleri, 17. yüzyılda kuzeye Kutup dairesine doğru göç etmişlerdir. Keza 18. yüzyılın ikinci yarısında, Berezov ve Obdorsk'taki Rus varlığı Nenets Samoyetlerinin daha ücra yerlere göç etmelerine sebep olmuştur. Bir kısmı Uralların batısına geçerken bir kısmı da kuzeye Yamal Yarımadası'nın tundra bölgesine kaçmış, diğer bir kısmı ise daha doğuya göç etmiştir. Doğuya göç edenler, Ob'dan Yenisey bölgesine doğru gelmeleri neticesinde Enets Samoyetleri ile çatışmaya girmişler ve yapılan savaşlar sonucunda Enets Samoyetleri Yenisey nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kalmışlardır (Gürsoy-Naskali 1997b: 12-13; Forsyth 2000: 19, 58, 174, 177-178). Bu vakalar dikkate alındığı takdirde, bazı Güney Samoyet halklarının ve lehçelerinin ortadan kalkmasında etkili olan amiller arasında, erimeyi belki de en son sebep olarak göstermek yanlış olmayacaktır. Zira hastalıklar, savaşlar ve göçler neticesinde sayıları azalıp içtimai düzenleri bozulan Samoyetlerin bu etmenler neticesinde dil kaybına ve erimeye maruz kaldığını düşünmek mantık sınırları içerisinde görünmektedir.

3. Samoyetlerin Dağılımı ve Samoyetçenin Kendi İçerisindeki Taksimi

Samoyet halkları; Tundra Samoyetleri, Tayga Samoyetleri ve Dağ Samoyetleri olmak üzere, yaşadıkları iklime göre üç şube hâlinde tasnif edilmektedirler. Tundra Samoyetlerini; Nganasan, Nenets ve Enets Samoyetleri teşkil etmektedir. Bunlar, Avrupa Rusyasının ve Batı Sibirya'nın bütün Kutup tundrasına dağılmış durumdadırlar. Selkup Samoyetlerinden oluşan Tayga Samoyetleri ise, en eski Samoyet yurdu ile aşağı yukarı aynı coğrafya olan Batı Sibirya'nın ormanlık bölgesinde yaşamaktadırlar. Kamas ve Mator Samoyetlerinden müteşekkil Dağ Samoyetlerine gelince, bunların geçmişte Güney Sibirya'nın ormanlı dağlık alanlarında yaşadıkları bilinmektedir (Janhunen 2006: 458).⁵ Enets, Nenets ve Nganasan Samoyetlerinin, yani Tundra Samoyetlerinin dilleri Kuzey Samoyetçeyi teşkil ederken, Kamas, Mator ve Selkup Samoyetlerinin, yani Tayga ve Dağ Samoyetlerinin dilleri Güney Samoyetçeyi oluşturmaktadır (Wizman 1988: 173; Janhunen 1992: 205). Samoyet lehçelerinin, kuzeyden güneye doğru sıralandığı takdirde, Tavgi Samoyetçesi de denilen Nganasan Samoyetçesi, Yenisey Samoyetçesi de denilen Enets Samoyetçesi, Yurak Samoyetçesi de denilen Nenets Samoyetçesi, Ostyak Samoyetçesi de denilen Selkup Samoyetçesi, Koybal Samoyetçesi de denilen Kamas Samoyetçesi ve Tavgi veya Karagas Samoyetçesi de denilen Mator (Motor) Samoyetçesi şeklinde yayıldığı görülmektedir. Ayrıca geçmişte, Nenets Samoyetçesi ile Enets Samoyetçesi arasında bir geçiş lehçesi olan Yurat Samoyetçesinin ve Kamas Samoyetçesi ile Mator Samoyetçesinin arasında bir geçiş lehçesi olan Abakan Samoyetçesinin var olduğu kaydedilmektedir (Abondolo 2006: 2; Janhunen 2006: 457-458).

⁵ Castren Samoyetleri Yurak Samoyetleri, Tavgi Samoyetleri ve Ostyak Samoyetleri olmak üzere üç büyük şubeye; Yenisey Samoyetleri ve Kamasınler olmak üzere iki küçük şubeye, yani toplam beş şubeye ayırmıştır (Schieffner 1854:VI) Görüldüğü gibi bu tasnifte Mator (Tavgi, Karagas) Samoyetçesi eksiktir.

Son konuşurları Türkler arasında eriyen Kamas Samoyetçesi ve Mator Samoyetçesi ile konuşurları Nenets Samoyetleri arasında eriyen Yurat Samoyetçesinin ortadan kalkmasından (Krasuss 1997: 20; Abondolo 2006: 2) sonra, konuşulan dört Samoyet lehçesi kalmıştır. Bunlar Nenets Samoyetçesi, Enets Samoyetçesi, Nganasan Samoyetçesi ve Selkup Samoyetçesidir.

4. Nenets Samoyetleri ve Nenets Samoyetçesi

Yukarıda da ifade edildiği gibi, günümüzde; Enetsler, Nganasanlar, Selkuplar ve Nenetslerden meydana gelen Samoyet halkları içerisinde, en kalabalık nüfusa sahip olan halk Nenets Samoyetleridir. Kendilerini Nenets veya Hasava şeklinde adlandıran Nenets Samoyetleri, Sovyet öncesi dönemde Avrupa Rusyasının kuzey kesimlerinde ve Ob havzasında Samoyet olarak, Yenisey havzasında ise Yurak olarak bilinmekte idiler (Wixman 1988: 144, 172, 224). 1926-27 yıllarında, Kutup çevresinde yapılan nüfus sayımında, 5981 Samoyet ve 192 Yurak yaşadığı tespit edilmiştir (Volzhanina 2009: 121). Yani demek oluyor ki bu tarihte Nenets Samoyetlerinin toplam sayısı 6173 idi.

4.1. Tarihî ve Topluluk Altyapı

Nenets Samoyetlerinin atalarının M.S. 1. yüzyıl civarlarında Samoyetlerin kuzey kolunun güney kolundan ayrılıp hem Uralların batısında hem de doğusunda Kutup bölgelerine gelmeleri ve burada yerli bir Kutup halkını kendi içlerinde eritmeleri neticesinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. İlerleyen yüzyıllar boyunca bu Samoyet öbeği Ugorlar ile komşuluk ilişkisi içerisinde yaşamışlar ve Veps ülkesinde Onega gölüne kadar olan saha ile irtibat hâlinde olmuşlardır. Bu etkileşimler neticesinde Nenets Samoyetleri ortaya çıkmıştır⁶. 10. yüzyıldan itibaren ticari ve askerî faaliyetlerini kuzeydeki ormanlık bölgelerde ve Kutup kıyılarında yoğunlaştıran Novgorodlular, hiçbir direnişle karşılaşmadan Komi-Ziryan Finlerini hâkimiyetleri altına almalarına rağmen, Perm Ostyakları (Hant-Ostyak Ugorları) ve Peçora nehri havzasında yaşayan Nenets Samoyetleri tarafından sert bir direnişle karşılandılar ve 1187 yılında, haraç toplamaya gelen Novgorod yağmacıları Urallar civarında imha edildi. Benzer olaylar 15. yüzyılın ortalarına kadar devam etmekle birlikte, 13.-15. yüzyıllar arasında Nenets Samoyetleri, Novgorodlulara haraç ödemişlerdir. Novgorodlulara verdikleri bu haraca ek olarak 14.-16. yüzyıllar arasında Sibir Hanlığına da haraç verdikleri görülmektedir. Ancak 14. yüzyıldan itibaren Moskova knezliği ile Novgorodlular arasındaki rekabetin artmasının bir sonucu olarak 15. yüzyılın ortalarına kadar bu iki Rus knezliği Nenets toprakları için mücadele etmişler ve 1456 yılında yapılan bir antlaşma ile bu mücadele Moskova knezliği lehine sonuçlanmıştır. Moskovalıların 1483 ve 1499 yıllarında Uralların ardına yaptıkları seferler neticesinde Hant-Ostyak Ugorları, Mans-Vogul Ugorları ve Nenets Samoyetleri geçici olarak Ruslara boyun eğip vergi vermeyi kabul ettiler. 16. yüzyılın sonunda, Rusların Sibir Hanlığını ortadan kaldırmaları neticesinde Batı Sibirya'daki hâkimiyetlerini sağlamlaştırdılar. Bu durum, Ruslarla Nenetsler arasında ticaretin başlaması ile zaman

⁶ "The Nenets", *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

bakımından kesişmektedir. Moskova, Rus Kazakları ve Komi-Ziryan Finlerinden oluşan destek bataryaları ile bölgeyi keşfedip kaleler kurmaya çalışmış, ancak bu teşebbüsler, Nenets Samoyetlerinin şiddetli direnişi ile akamete uğratılmıştır. Yine de Ruslar 1601 yılında Taz nehri kıyısında, mansabına yüz altmış kilometre uzaklıkta, adını Mongkansi Samoyet kabilesinden alan Mangazeya kalesini kurmuşlardır. Bu kale hızla gelişip vali konağı, kilisesi, hapishanesi, kışlası olan ve duvarlarının dışında ticari binalarını, gümrük binasını muhtelif kiliseleri ve evleri içeren bir ticaret bölgesi olan tahtaperdeler ile çevrilmiş tipik bir Rus kasabası hâlini almıştır. Manganezya'yı üs olarak kullanan Rus yerleşimciler, buradan çevre Kutup bölgelerine nüfuz etmişler ve Nenets Samoyetleri başta olmak üzere, yerli halklardan kürk vergisi topladıkları bir karakollar ağı oluşturmuşlardır. Kademeli bir şekilde daha doğuya nüfuz ederek Yenisey'e ulaşmışlar, 1604'te Turukhansk'ı ve 1620'de Khantaysk'ı kurmuşlardır. Mangazeya, kurulduktan sonra yetmiş yıl boyunca, güneyde dağlık arazideki Tunguska nehrine ve doğuda Lena havzasına kadar olan büyük bir bölgeyi içine alan Orta Sibirya eyaletinin başkenti olmuştur (Forsyth 2000: 2-3, 28, 36).⁷

Temelde Uralların her iki tarafında da yabancı ren geyiği ve su kuşu avcılığı ile hayatlarını idame ettiren bir halk olan Nenets Samoyetleri, rehine ve yasak düzeninin zorlamasıyla samur ve yürüttükleri aşırı avlanma neticesinde Kuzey-Batı Sibirya'da samurların tükenmesi üzerine, Rus yetkililerinin ve tacirlerinin taleplerini karşılayabilmek için tilki avlamaya başlamışlardır. Bu durumlar karşısında Nenets Samoyetlerinin sürekli isyan ettikleri, yasak toplayıcılarının kervanlarına baskınlar düzenledikleri ve Rus müstahkem mevkillerine saldırılar düzenledikleri görülmektedir. 18. yüzyılın başlarında, Piskopos Leszczinski'nin Sibirya yerlilerini Ortodoksluğa döndürmeye çalışması Nenets Samoyetleri arasındaki muhalefetin şiddetini artırmış; bu olaylar esnasında, Nenets Samoyetleri, yüz yıl boyunca, Uralların batısında bulunan Pustozersk üzerine altısı büyük olmak üzere birçok saldırıda bulunmuşlardır. Bilhassa 1714-18 yılları arasındaki saldırılar oldukça şiddetli olmuş, aşağı Ob üzerindeki ana yasak merkezleri olan Berezov ve Surgut'u da tehdit etmişler, yasak vergisi ve Rus dinine boyun eyen Hant-Ostyak kabilelerini de cezalandırmışlardır. Nenets Samoyetlerinin Pustozersk üzerine yaptıkları saldırılar 1746 yılına kadar devam etmiştir. Uralların doğusunda ise, Berezov ve Obdorsk'taki Rus yetkililerinin varlığı, Ob bölgesindeki Nenets Samoyetlerinin bir kısmının Uralların batısına geçmelerini, diğer bir kısmının kuzeye Yamal yarımadasının tundra bölgesine ve bir kısmının da daha doğuya kaçmalarına sebep olmuştur. Ob bölgesinden doğuya Yenisey'e doğru kaçanlar, Taz havzasında, Somatu ve Muggadi kabileleri başta olmak üzere Enets Samoyetleri ile çatışmaya girmişler ve onları yerlerinden oynatmışlardır. Rusların 18. yüzyıldaki iktisadi baskılarının bir diğer sonucu ise, Nenets Samoyetlerinin 1700'lü yıllar boyunca tedricen büyük ren geyiği ekonomisine geçmeleri olmuştur ki bu durumun Merkezî ve Kuzey Sibirya'da göçebe çobanlığa geçen bütün yerli halklar gibi Nenets nüfusu üzerinde de çok olumlu sonuçları olmuştur. Batı Rusya'nın Kutup bölgesindeki Nenets Samoyetlerinin nüfusu 1600-1850 yılları arasında dört

⁷ "The Nenets", *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

kat artarak 1400-1500 civarından 6000 civarına çıkmıştır. Yamal Nenetsleri de benzer bir şekilde nüfuslarını 1900 yılına kadar üçe katlamışlardır (Krupnik 1993: 178-180; Kurpnik 1998: 228-229; Forsyth 2000: 178; Sasaki 2010: 81-84).⁸

Nenets Samoyetleri arasında huzursuzluk, askerî yöntemlerle boyun eğdirme, keyfî alınan kürk haraçları, para ekonomisinin etkisiyle dışevlilik üzerine kurulu kabilelerin iptidai düzenlerinin ve otlakların müşterek mülkiyetinin sarsılması gibi sebeplerle, 19. yüzyılın ilk çeyreği boyunca da devam etti. Kabileler, her biri az sayıda ren geyiğine sahip küçük göçebe çetelere bölünmüş ve kabile üyeleri aleyhine büyük sürüler oluşturmayı başaran şahıslar için kolay lokmalar hâline gelmişlerdir. Bu dönemde Nenets Samoyetlerinin hayatlarını olumsuz yönde etkileyen sadece Rus yetkilileri, tacirleri ve köylüleri olmamıştır. Göçebe olarak tasnif edilen Ob bölgesindeki Nenets Samoyeteri, tasdik edilmiş kabile reisleri de olmadığı için Hant-Ostyak bölgelerine bağlanmışlar, böylece haraç ve hukuk bakımından geleneklik düşmanlarına tabi kılınmışlardır. 1824 yılında, bilhassa Samoyetleri Hristiyanlaştırma amacıyla Arhangelsk'te bir misyonun kurulması ile Nenets Samoyetlerini Hristiyanlaştırma teşebbüsleri yeniden hız kazanmıştır. Gönderilen misyonerler kabile tapınaklarındaki ruh tasvirlerini yakmışlar, Nenets gençlerinin Bolşaya Zemlya, Kanin ve Timan kilise okullarında eğitilmelerine çalışılmıştır. Nenets Samoyetleri ancak askerî harekât söylentileri neticesinde Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Başrahip Venyamin önderliğinde yürütülen bu Hristiyanlaştırma faaliyetleri neticesinde, 1825-1830 yılları arasındaki beş yıllık sürede, Arhangelsk Guberniyasında bulunan 4000⁹ civarındaki Nenets'in 3303'ünün vaftiz edildiği kaydedilmiştir¹⁰. Misyonun amacı Nenetsleri Ortodokslar olarak çarın tam ve eşit vatandaşları hâline getirmek olduğu için, bu durum beraberinde Rus devlet yetkililerine boyun eğmeyi ve iflası getirmiş, 1828 yılında Nenets Samoyetlerinin yeniden isyan etmelerine sebep olmuştur.¹¹ Doğu Nenetsleri arasında, Vavlo Nenyang isimli bir isyancı reisi ortaya çıkmış ve

⁸ "The Nenets", *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

⁹ 19. Yüzyıl boyunca Nenets nüfusunun düzenli olarak gerçek sayılarının altında değerlendirildiği bir gerçektir. Zira umumiyetle yerliler yasak vergisinin alındığı merkezlerde sayılmışlar, Nenets Samoyetlerinin göçebe hayatları da gerçek sayılarının tespit edilmesi önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Ren geyiği sürülerinin güdülmesi sebebiyle, çoğu zaman Nenets Samoyetleri, Rus yetkililer tarafından ulaşılması güç yerlerde bulunmakta idiler. Mesela 1897 yılında yapılan sayımda sadece yaşlılar ve yasak ödemeye gelen Samoyetler sayılabılmıştır (Volzhanina 2009: 119)

¹⁰Bu Hristiyanlaştırma seferberliği sırasında bazı Nenets Samoyetlerinin gönüllü olarak Hristiyanlık dinini kabul ettikleri, Başrahip Venyamin'in hatıratında yaptığı bazı yorumlardan anlaşılmaktadır. Bilhassa, zengin Rus ve Komi-Ziryan ren geyiği sahiplerinin yanında işçi olarak çalışan Nenets Samoyetleri ve Hant-Ostyak Ugorları gibi, Rus yaşam tarzına yakın bulunanların bu ilk gönüllü Hristiyanlar arasında çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir (Toulouze 2011: 70). Hatta 1826 yılında, yani misyon kurulduktan iki yıl sonra, İjma'daki paskalya ayınının Nenets Samoyetçesi ile yürütüldüğü (Maiyer 1997: 372) dikkate alınır, misyonun Ortodoks bir Nenets cemaati oluşturmadaki hızı daha iyi anlaşılacaktır.

¹¹ 1832 yılında Uralların doğusunda Obdorsk'ta da bir Ortodoks misyonunun bulunmasına rağmen, yerli Nenets Samoyetleri üzerindeki etkisi oldukça sınırlı olmuş ve kısa sürede kapanmıştır. Ancak bu misyon 1854 yeniden kurulmuşsa da en parlak dönemini Şemanovskiy'in yönetiminde geçirmiştir. 20. yüzyılın başında, amacı

1825-39 yılları arasında, yakalanıp Surgut'ta hapsedilene kadar, zenginlerin ren geyiklerini çalıp fakirlere dağıtmıştır. 1839 yılında hapsedildiği Surgut'tan bir yıl sonra kaçmayı başarıp tundraya dönmüş ve kendini göçebe kabilelerin büyük reisi ilan etmiştir. Nenets Samoyetleri ve Hant-Ostyak Ugorları arasından topladığı adamlarla, Obdorsk kasabasında bulunan Nenets işlerinden mesul Hant-Ostyak beyini devirmek ve yasak vergisinde indirim yaptırmak amacıyla saldırı hazırlığı yaparken Ruslar tarafından yakalanıp Doğu Sibirya'daki işçi kamplarına gönderilmiştir. Ancak çetesinden geriye kalanlar mücadeleyi 1850'li yıllara kadar devam ettirmiştir. 18. yüzyıl boyunca Komi-Ziryan Finleri arasında, Rus usullerini benimseyen bir tüccar sınıfı ortaya çıkmış ve giderek artan bir şekilde sömürge ticaretine ve tüccarlara bağımlı hâle gelen ve alkolün etkisiyle düşünme melekeleri bulanmış Nenets Samoyetlerini ve Hant-Ostyak Ugorlarını, çay, şeker, un, tütün ve barut gibi ürünlere koydukları çok yüksek fiyatlarla, ödenmesi imkânsız borç bataklarına çekip ren geyiklerini ellerinden almıştır. Böylece Komi-Ziryan Finleri, çok büyük ren geyiği sürülerine sahip olmuşlar ve bu sürüleri kâra çevirmede ustaca davranarak tundra bölgesinin efendileri hâline gelmişlerdir. Büyük ren geyiği sürülerinin Komi-Ziryan Finlerinin ve Rusların elinde toplanması, 19. yüzyıl boyunca da devam etmiş ve 1895 yılına gelindiğinde, Uralların batısındaki ren geyiği nüfusunun sadece %17'si Nenets Samoyetlerinin elinde kalmıştır. Komi-Ziryan ren geyiği besleyicilerinin ancak 19. yüzyılın sonunda Uralların doğusuna geçmiş olmalarına rağmen, 1910 yılına gelindiğinde büyük sürüler edinmiş oldukları görülür. Sonuç olarak Nenets toplulukları ya ellerindeki sürüleri tamamen kaybetmişler ya da ellerinde hayatlarını idame ettirmeye yetmeyecek kadar az sayıda ren geyiği kalmıştır. Hayatta kalabilmek için devlet hububat ambarlarından yapılan kısa vadeli yardımlara muhtaç kalmışlar, büyük sürülere sahip Komi-Ziryan Finleri veya Enets Samoyetleri yanında ya da Rusların 19. yüzyılda Ob nehrinde kurdukları balıkçılık sanayisinde düşük maaşlarla çalışmışlardır (Slezkine 1994:101; Forsyth 2000: 178-180; Vallikivi 2003: 109-110; Toulouze 2004: 216; Toulouze 2005a: 33, 36; Leete ve Vallikivi 2011: 83).¹²

Kuzey'in bütün yerli halkaları gibi Nenets Samoyetleri de, başlarda Ekim Devrimi ve iç savaştan fazla etkilenmediler. Ancak zamanla, iktisadi hayatın ve yönetimin çökmesinden, onların da hayatları daha güneydeki halkları gibi derinden etkilendi. Hatta Nenets Samoyetleri, coğrafi konumları sebebiyle bu durumdan ilk etkilenen yerli halklardan biri olmuştur. 1920 yılında bölgenin Sovyet hâkimiyetine girmesinin ardından, 1921-22'de Peçora'da ilk Nenets sovyeti kuruldu. Sovyet yönetiminin 1926 yılında gerçekleştirdiği ilk teferruatlı nüfus sayımına ve iktisadi kayda koşturarak mahallî yönetim, daha kuzeyde, göçebe Nenets Samoyetleri ve diğer Kuzey Samoyetleri arasında sovyetler oluşturma teşebbüsünde bulundu. Taz, Yamal ve Ural bölgelerindeki Nenets Samoyetleri için 1926-27

Hristiyanlığı yaymak olan Aziz Guri Kardeşlik Derneği adı altında bir kuruluş ve amacı civar tundradan çocukları, bilhassa kız çocuklarını, toplayıp eğitmek olan bir okul kurulmuştur (Vallikivi 2003: 110; Toulouze 2004: 216-217; Toulouze 2005a).

¹² "The Nenets", *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

yıllarında bölgesel yerli sovyetleri kurulmakla birlikte, çok az sayıda Nenets, Enets ve Nganasan Samoyeti ‘göçebe sovyeti’ne dâhil edilebildi. O tarihte, %95’i göçebe olan Nenets Samoyetlerinin Sovyet düzenine dâhil edilmesi pek kolay olmadı. Bilhassa tundra bölgesinde gerçek erkin mahallî beylerde olduğu ve uygulamada Nenets Samoyetlerinin Sovyet etkisinin dışında olduğu görülmektedir. Mesela, Nenets kabile sovyetlerinin bulunduğu yerlerde bile bölge beylerinin seçilmesine devam edildi. 1928’de Sovyetler, Kuzeybatı Sibirya’da idari düzenlerini tesis etmeyi başarmış ve 1929 yılında Uralların batısındaki Komi-Ziryan Özerk Bölgesi’nin kuzeyinde, Nenets Samoyetleri için kurulan *okrug* ‘büyükçe muhtar bölge’, Kuzey halkları için kurulan ilk *okrug* olmuştur. Müteakip iki yıl içerisinde, Yamal’da Nenets Samoyetleri için bir *okrug* ve Taymir’de Dolgan Türkleri ile birlikte Nenets, Enets ve Nganasan Samoyetlerini de kapsayan bir *okrug* kurulmuş olmakla birlikte,¹³ yerli halkın yerleşik hayata geçirilmesinde büyük bir sıkıntı çekilmiştir. Zira 1934 yılında Sibiryalı yerlilerin neredeyse yarısı hâlâ göçebe bir hayat tarzı sürmekte idi ve Nenets Samoyetleri yukarıda zikredilen %95’lik oranla göçebeliliğin en yaygın olduğu halk idi (Armstrong 1952: 118; Hajdu 1963: 48-49; Krupnik 1998: 229; Pika 1999c: 82; Golovnev ve Osherenko 1999: 72; Forsyth 2000: 240, 244, 248-249, 297; Killi Yılmaz 2010: 73).¹⁴ Nenets Samoyetleri için millî bölgelerin kurulması ile eşzamanlı olarak ortaklaşacılık teşebbüsleri de başlamıştır. İlk Nenets ortaklaşa ren geyiği sürüsü 1929 yılında Peçora nehrinin mansabında Avrupa tundrasında kuruldu. 1930-36 yılları arasında insanlar zorla kolhozlara sürülmekte ve ren geyiği sürüleri ortaklaştırılmakta idi. Nenets Samoyetleri, bu durumdan geçici de olsa kurtulmak için birçok yol denediler. Nenets Samoyetleri, ortaklaştırılmaya karşı silahlı başkaldırı da dahil bulundular ve Vorkuta kasabasına baskın düzenlediler. Bu silahlı başkaldırı, savaş uçaklarının da yardımı ile kanlı bir şekilde bastırıldı. Kaçabilenler, ya Uralların doğusuna ya da kuzeye Yamal’a göç ettiler. Ortaklaşa sürüler, sadece büyük sürülerin müsadere edilmesi ile oluşturulduğu için, büyük sürü sahipleri, sürülerini dağıtarak ya da son çare olarak boğazlayarak misillemede bulundular. Bu zorluklar sebebiyle Nenets Samoyetleri arasında ortaklaştırma oldukça yavaş ilerledi. 1937 yılında, Avrupa tundrasındaki ortaklaştırılmış sürü oranı %86 idi. Yamal okrugunda ise, birkaç bin baş ren geyiğine sahip zengin Nenets Samoyetleri ortaklaştırma seferberliğine karşı direndiler ve 1932 yılında ailelerin sadece %8.5’i ortaklaştırılabilmişti. Bu oran 1937’de %69’a yükselirken, bağımsız sürü sahibi Nenets Samoyetlerinin son sığınağı olan Yamal yarımadasının kuzey bölgelerinde 1936 yılında bir tane bile ortaklaşa çiftlik mevcut değildi. Sovyetler ancak 1950’li yıllarda küçük ortaklaşa çiftlikleri birleştirerek Nenets Samoyetleri üzerindeki hâkimiyetlerini tam olarak sağladılar. Bu durum Nenets Samoyetleri için zorunlu göç ve göçebelikten yerleşik hayata geçme manasına geliyordu. Nenets Samoyetlerinin itaatsizliklerinin kırılabilmesi için, kadın, çocuk ve yaşlıları zorla köylere yerleştirildi ve zamanla erkekleri de onlara katılmak

¹³ 1929-1932 yılları arasında bu üç *okrug* dışında, Ural Eyaletinde Ostyak-Vogul *okrug*u, Uzak Doğu’da Evenk *okrug*u, Vitim-Olekma *okrug*u, Çukotka *okrug*u, Koryak *okrug*u ve Ohot *okrug*u olmak üzere, Kuzey halkları için altı *okrug* daha kurulmuştur (Pika 1999c: 82).

¹⁴ “The Nenets”, *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

zorunda kaldı. Ren geyiklerinin ortaklaştırılması, Nenets Samoyetleri arasında balıkçılığın gelişmesine sebep oldu. Boşa çıkan Nenets iş gücü, Ob nehri üzerinde gelişen balık sanayisine kaydı. Adı 1933 yılında Nenets Samoyetçesinde “Burun Kasabası” manasına gelen “Salehard” olarak değiştirilen Obdorsk’da, birkaç tane balık işleme ve konserve fabrikası kuruldu. Aynı zamanda Peçora’daki Millî Nenets Okrugunda, balık ve et işleme fabrikaları inşa edilen Naryan-Mar (Kızıl Kasaba) adlı yeni bir idari merkez kuruldu. 1930’lu yılların sonuna kadar devam eden yoğun ortaklaştırma çabalarına rağmen, ren geyiği çiftliklerinin ortaklaşaılığı kâğıt üzerinde kaldı. Kolhozlar, tek amaçları devlete et sağlamak olan yöneticiler tarafından idare edildi. Ancak bu durum 8 Ocak 1961’de çıkarılan bir yasa ile değişti. Yamal ve Hant-Mans kolhozlarının sovhozlara dönüştürülmesi ile ren geyikleri devlet malı hâline geldi. Nenets Samoyetleri ve Hant-Ostyak Ugorları ren geyikleri üzerindeki millî ortak haklarını kaybedip maaşlı işçi hâline geldiler (Pika 1999a: 136; Forsyth 2000: 308-339).¹⁵

Ortaklaştırma çabalarının örseleyici etkilerinden sonra, İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine, Sibirya’dan tedarik edilen ve hayati dercede ihtiyaç duyulan kürk, balık ve ren geyiği eti gibi malzemelerin temin edilmesini güvenceye alabilmek için, devlet siyasetinin yeniden en az derecede müdahalede bulunma yönünde değiştiği görülmektedir. Ancak, bütün Sovyet halkları gibi Nenets Samoyetleri üzerinde de savaşın bazı etkileri olmuştur. Savaş boyunca baş gösteren et ihtiyacı sebebiyle, ren geyiği sürülerinin sayısı oldukça düşmüştür. Yamal Nenets Bölgesi’ndeki sürüler %37 oranında azalmış ve Uralların batısındaki Millî Nenets Bölgesi’nde de benzer bir manzara ortaya çıkmıştır. Diğer Sovyet halkları gibi Nenets Samoyetleri de orduya alınmışlar, doğal yaşam tarzlarının bir sonucu olarak diğer Sibirya halkları gibi keşif kolu, kayak kıtaları ve keskin nişancılık gibi alanlarda görevlendirilmişlerdir. Savaş boyunca Nenets Samoyetlerinin kullanıldığı bir diğer alan ise, kuzey batı bölgelerinde ren geyikleri ile askerî mühimmat taşıma olmuştur. Savaşın etkisi sadece erkek nüfus üzerinde olmamış, kadın nüfus da savaşın yükünü oldukça ağır bir şekilde hissetmiştir. Erkeklerin orduya alınması neticesinde, ren geyiği, balıkçılık ve avcılık sanayilerinde meydana gelen iş gücü açığı, Nenets kadınları ile doldurulmuştur (Krupnik 1998: 230; Forsyth 2000: 348, 350).

¹⁵ “The Nenets”, *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

Kutup bölgesinin batısında, ortaklaştırma çabaları İkinci Dünya Savaşından sonra devam ettirilmiş ve 1950 yılına kadar, çoğu yerde diğer yerli halklarla birlikte Nenets Samoyetleri de ortaklaştırılmıştır. Ancak Kuzey Yamal Nenetslerinin 1950’li yıllarda dahi ortaklaştırılmadığı görülmektedir. Nenets Samoyetlerinin yerleşik hayata geçirilmeleri de en az ortaklaştırılmaları kadar zor olmuştur. 1950’li yıllar boyunca Uralların batısında dahi Nenets Samoyetleri küçük aile ortaklıkları hâlinde, herhangi bir idare merkezine bağlı kalmaksızın dolaşmaya devam etmişlerdir. Yamal Millî Bölgesi’nde ise Nenets Samoyetlerinin üçte ikisi göçebe hayatlarını devam ettirmişlerdir. Rus usulü yerleşik hayata geçilen yerlerde bile Nenets Samoyetlerinin Rus hayatına alışmakta güçlük çektikleri görülür. Şehir merkezlerindeki Avrupalı hayat tarzına uyum sağlarken merkezlerden daha uzak bölgelerde yaşayanlardan tahta evlere yerleşenler dahi evlerin içerisini geleneklik çadır hayatındaki gibi düzenlemişlerdir. Aslında birçok Nenets Samoyeti 1980’li yıllara kadar çadırlarda yaşamışlardır. Nenets Samoyetlerinin az da olsa yerleşik hayata geçmelerinde eğitimin ve sağlık hizmetlerinin yayılması etkili olmuştur. Başlarda, bilhassa sağlık hizmetlerinin yayılmasını, şamanlar, Rus hekimlerine başvurularını lanetleyerek engellemeye çalışmışlardır. Ancak halkın zamanla Avrupalı tıbbın faydalarını keşfetmeleri neticesinde şamanların etkisi kırılmıştır (Krupnik 1998: 230; Forsyth 2000: 309, 386). Sağlık hizmetleri alanındaki iyileşme Nenets Samoyetlerinin sayılarının artmasına sebep olmuştur. Mesela 1926

yılında nüfusları 3,240 olan Yamal'daki Nenets Samoyetlerinin sayısı, 1989 yılında 7,181'e, 2002 yılında 26,435'e ve 2010 yılında ise 29,772 'e yükselmiştir (Krupnik 1998: 235).¹⁶

1945 yılından sonra, sanayileşme alanında bütün Sibirya'da büyük adımlar atıldı. Bu sanayileşme hamlelerinin yerli halklar ve çevre üzerinde şümüllü etkileri olmuştur. 1955 ve 1974 yılları arasında elektrik ağının genişletilmesi amacıyla muhtelif Sibirya nehirleri üzerinde kurulan hidroelektrik santralleri neticesinde; Irkutsk, Bratsk ve Üst-İlimsk'den yukarı doğru Angara vadisinin büyük kısmı sular altında kaldı. Benzer bir durum Krasnoyarsk'tan Sayan geçidine kadar Yukarı Yenisey'de de yaşandı. Ancak en büyük gelişmeler Orta Ob havzasında Muhtar Hant-Mans Bölgesi'nde petrol yataklarının ve burasının kuzeyinde Muhtar Yamal-Nenets Bölgesi'nde doğalgaz yataklarının işlenmeye başlaması olmuştur. Yoğun bir şekilde ağaç kesme ve hafriyat içeren bu işlemler, Batı Sibirya orman alanlarının ve tundra bölgesinin tahrip edilmesine sebep olmuştur. Bu sanayileşme hareketleri neticesinde, bölgeye büyük bir göç de yaşanmış ve bölgenin nüfus yapısı büyük oranda değişmiştir. Mesela 1959 ile 1982 yılları arasında Millî Hant-Mans Bölgesi'nin nüfusu altı kat artarken, Yamal-Nenets Bölgesi'nin nüfusu yaklaşık dört kat artmıştır (Forbes 1999: 369; Forsyth 2000: 359-360). Bu nüfus hareketi neticesinde, 1939 yılında Yamal-Nenets Bölgesi nüfusunun %29.3'ünü teşkil eden Nenetslerin nüfusu 2010 yılında %5.9'a düşmüş, Ruslar (%61.7) ve Ukrainerlerin (%9.7) ardından bölgenin üçüncü büyük etnik grubu hâline gelmişlerdir. Oysa 1939 yılında Rusların ve Ukrainerlerin bölgedeki genel nüfusa oranları sırasıyla %42.1 ve %0.9 idi (Josephson 2002: 178; Forsyth 2000: 352).¹⁷ Sanayileşmenin etkisi sadece bölgedeki nüfus oranlarının değişmesi ile sınırlı kalmamış, Nenets Samoyetlerinin hayatlarını doğrudan etkilemiş, hatta birçok Nenets Samoyetinin geçimini imha etmiştir. Yamal'da ve Tümen'de Nenets Samoyetleri, Hant-Ostyak Ugorları ve Mans-Vogul Ugorları gaz ve petrol boru hatları sebebiyle zaten harap olan yurtlarından zorla çıkarıldıkları gibi herhangi bir tazminat da almamışlardır. Göllerdeki bütün balıklar¹⁸ imha edilmiş, sedir ağaçları kesilmiş, Nenets ve Hant-Ostyak ambarları ve mezarlıkları yağmalanmıştır. Sanayinin gelişmesi, en büyük tahribatı ise tundra bölgesinde yapmıştır. Büyük ren geyiği otlakları çöle dönüşmüş¹⁹ ve ren geyiklerinin sayısı yirminci yüzyıldaki en

¹⁶ <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=11>;

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm

¹⁷ http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm

¹⁸ Balık, ren geyiği yetiştiren Kuzeyli halklar için yaz aylarında ana besin kaynağıdır. Zira yaz mevsiminde ren geyikleri kesilmemekte ve yerine göl ve nehirlerden elde edilen balık tüketilmektedir. Ancak nehirler üzerinde yapılan köprü inşaatları sebebiyle balıkların göç zamanlarında nehirlerde engellerin oluşturulması ve göllerin kum ocakları vs. için kullanılması, Kuzeyli halkların bu ana besin kaynağına büyük zarar vermektedir. Ayrıca bölgeye gelen işçilerin, balıkların göç mevsimleri ve yolları hakkında yeterince bilgilye sahip olmamaları sebebiyle, boş vakitlerinde yürüttükleri balıkçılık faaliyetleri de balık nüfusuna büyük zarar vermektedir (Forbes ve Stammer vd. 2009: 22044)

¹⁹ Doğal gaz ve petrol sanayisinin Nenets hayatının merkezinde yer alan ren geyiği otlakları üzerindeki tahripkâr etkisinin daha iyi anlaşılması için bir doğal gaz yatağını misal olarak göstermekte fayda vardır. Sadece

düşük sayıların bile altına düşmüştür. 1970’li yılların sonlarından itibaren, bilhassa tayga bölgelerinde ren geyiği sayısında ciddi bir düşüş olmuştur. Tayga bölgesindeki ren geyiği yetiştiriciliğinin azalması avcılığı da olumsuz yönde etkilemiştir. Zira tayga bölgesinde, tundra bölgesinin aksine ren geyikleri daha çok avcılık amaçlı ulaşım ve taşımada kullanılmaktadır. Bu gelişmeler diğer bazı Kuzeyli halkların yanında Orman Nenets Samoyetlerinin de hayatlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Petrol sanayisinin bölgede gelişim göstermesi, Orman Nenets Samoyetlerinin hayatlarını yalnızca ren geyiği yetiştiriciliği bakımından etkilememekte, bu gelişimin nüfus yapısı cihetinden de Orman Nenets hayatı üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Mesela Agan bölgesinde, 1984 yılında Kazamkin Hant-Ostyak Ugorlarına ait ren geyiği otlaklarının üzerinde Radujnyi kasabasının kurulması, bölgedeki Hant-Ostyak ailelerinin yurtlarını terk edip Varyogan’a yerleşmelerine, böylece buradaki Hant-Ostyak nüfusunun artmasına ve zaten azınlık durumunda olan Orman Nenets Samoyetleri üzerindeki içtimai baskının artmasına sebep olmuştur. 1991-1997 yılları arasında, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından baş gösteren içtimai ve iktisadi sorunlar, ren geyiği sürülerinin sayısının tekrar düşmesine sebep olmuştur. Ancak tundra bölgesi bu durumdan etkilenmemiştir. Aynı tarihlerden itibaren Muhtar Yamal-Nenets Bölgesi’nde, özel ren geyiği yetiştiriciliğinde artış olduğu ve 1990’lı yıllardan itibaren, taygadaki bu durumun aksine, tundra bölgelerinde ren geyiği sürülerinde büyük artışların olduğu görülmektedir ki; bu da otlakların yetersizliği gibi başka sorunlara yol açmaktadır. Bilhassa göç yolları üzerinde, geyiklerin ihtiyaç duydukları ren geyiği yosunun kıtlığı çekilmektedir. Zira hem sanayileşme toprağı ve bitkilerin gelişimini olumsuz yönde etkilemiş hem de göç yolları üzerindeki birçok alan yangınlar veya sanayi merkezlerine ayrılmış olmaları sebebiyle kullanılamaz duruma gelmiştir (Slezkine 1994: 373;175; Pika 1999: Pika 1999a: 139,140; Pika 1999b: 10; Pika 1999ç: 92-94; Forsyth 2000: 395-396; Yoshida 2001: 67-69; Tuisku 2002: 150; Toulouze 2003: 100). Açıkça görülmektedir ki Yamal Yarımadası’nda yaşayan Hant-Ostyak Ugorlarının ve Nenets Samoyetlerinin geleceğı, petrol ve gaz sanayisinin bir sonucu olan demiryolu inşaatlarının ve boru hatlarının büyük tehdidi altındadır.

İşsizlik veya sadece vasıfsız işçi olarak çalışabilme imkânları, Kuzeylilerin birçoğunun olduğu gibi Nenets Samoyetlerinin de yoksullaşmasına ve sonuç olarak ayyaşlığa sebep olmuştur. Çocuk ölümleri olağan bir durum hâline gelmiş (her 1000 doğumdan 70-100’ü), sağlık sisteminde yerlilerin hususi koşullarını dikkate almada gösterilen başarısızlık verem, zatürre, kulak iltihabı gibi hastalıkların sıkça görülmesine sebep olmuştur. 1950’li ve 60’lı yıllarda Novaya Zemlya’da gerçekleştirilen nükleer deneylerin sonucunda yüksek oranda radyasyon kirliliğı oluşmuş ve bilhassa ren geyiklerinin radyosyonlu yosunları yemeleri sebebiyle, ren geyiklerinin etlerini tüketen yerliler arasında kanser vakaları çok yüksek oranda görülmeye başlamıştır. Bilhassa Arhangelsk ve Tümen oblastlarında bulunan Nenets Samoyetleri bu durumdan oldukça fazla etkilenmişlerdir. 1980’li yılların sonlarında, Kuzeyli

Bovanenko doğal gaz yatağının işlenmesi neticesinde 1990 yılına kadar 1270 km²’lik ren geyiği otlığı yok olmuştur (Forbes 1999: 369).

halklar arasında ortalama yaşam süresi erkekler için 45, kadınlar için 55 yaşa düşmüştür. Yüksek ölüm oranları, hastalıkların yanında, kazalar, alkol zehirlenmesi, cinayet, intihar gibi güvensiz yaşam koşullarının sonucu olan toplumluk sebeplerle ortaya çıkmakta idi. Yerliler arasında cinayet ve intihar Rusya ortalamasının üç dört kat üzerinde idi. Bu durumun 1980'li yılların ortalarında bir iyileşme göstermesine rağmen, 1988 yılından sonra yeniden yükselişe geçtiği görülmektedir. Kötüleşen toplumluk şartlar ve göçmen işçilerin kitlevi akını sonucunda aile hayatı da büyük darbe almıştır. Bilhassa 1960'lı yıllarda yerli kadınların Rus erkeklerin geçici eşleri olması çok yaygın bir durum hâline gelmişti. 1960'lı yıllarda, Nenets, Dolgan ve Çukça kadınlarının çoğu farklı “beyaz” babalardan olan yedi sekiz çocuk doğurmaları olağan bir durumdu. Bu durum geleneklik hayat tarzında görülmemiş bir şeydi ve sonuç olarak melez çocukların sayısı oldukça arttı. Son yıllarda bebek aldırmanın yaygınlaşması sebebiyle Kuzeyli kadınların çocuk doğurma oranı keskin bir şekilde düşüş göstermiştir. Ancak bu düşüşe rağmen, Nenets Samoyetlerindeki ortalama doğum oranının üç çocuğun üzerinde olduğunu belirtmekte fayda var ki; bu ortalama bütün Rusya halkları içerisindeki en yüksek ortalamalardan birini teşkil etmektedir. Geleneklik evlilik hayatının bozulmasının bir diğer neticesi ise, sürü gütmeye ve balıkçılık amacıyla, erkeklerin köylerden ayrı kalmaları sonucunda evlilik yapamamalarıdır. Kadınlar köylerde yalnız kalmakta ve yukarıda zikredilen durumlara maruz kalmaktadırlar (Pika 1999a; Pika 1999b: 8-10; Forsyth 2000: 401-402; Ryashchenko 2008: 3; Dudeck 2013: 131).²⁰

Yukarıda da zikredildiği gibi, bütün Sibiryalı halkları gibi Nenets Samoyetleri de nezle, çiçek ve frengi gibi salgın hastalıkların yıkımına uğramıştır. Salgın hastalıkların getirdiği yıkıma, tekerrür eden şiddetli kış şartları sebebiyle veya ren geyiklerinin gerçekleştirilemeyen göçleri neticesinde böşgösteren kıtlıklar da eklenmiş, şarbon ve şap salgınları da sürüleri büyük oranda kırmıştır. Ancak bu tabii afetlerden ziyade, bir zamanlar müreffeh bir hayat yaşayan Nenets toplumunu aşırı fakirliğe, miskinliğe ve ürkekliğe sürükleyen geleneklik toplum hayatlarının yozlaşması ve Ruslar ve Komi-Ziryan Finleri tarafından acımasızca istismar edilmeleri olmuştur (Forsyth 2000: 180). Bütün bu iktisadi ve içtimai olumsuzluklara rağmen, Nenets ren geyiği çobanlığının büyük zarar görmüş olmakla birlikte, neden tamamen ortadan kalkmadığı sorusu akla gelen sorulardan biridir. Yok olmak bir tarafa, Yamal Yarımadası'nda yüzyıllardır tundra ve tayga arasında 1200 km.'lik bir mesafede sürüleriyle göç ederek geleneklik hayatı devam ettiren en önemli Nenets öbeği arasında sayısı 5000 baş hayvana

²⁰ Sovyet dönemi boyunca yürütülen siyaset neticesinde, Nenets kadın nüfusunun büyük oranda tundrayı bırakıp köylere yerleşmiş olması, ren geyiği yetiştiriciliği için hem hâlihazırda büyük sorunlar teşkil etmekte hem de bu yaşam tarzının geleceğini tehlikeye atmaktadır. Tundrada ren geyiği sürüleri arasında kadınların azlığı bu düzenin sağlıklı yürütülmesi için gereken iş bölümünü büyük oranda aksatmaktadır. Diğer taraftan kadınlar köylerde olduğu için onlarla birlikte bulunan çocuklar tundradan uzakta büyümekte ve ren geyiği yetiştiriciliği için gerekli olan hayat tecrübesinden mahrum kalmaktadırlar ki; bu da ren geyiği sürülerinin geleceğini tehlikeye atmaktadır (Tuiski 2001). Ancak Yamal yarımadasının bu duruma istisna teşkil ettiğini hemen belirtmek gerekir. Yamal yarımadası, genç ren geyiği çobanı bakımından sıkıntının çekilmediği tek bölgedir (Liarskaya 2009: 34).

ulaşan sürüler meydana gelmiştir. Hatta hayatlarında balıkçılığın ren geyiği yetiştiriciliğinden daha ehemmiyetliği hâle geldiği daha az hareketli Nenets öbeklerinin bile tasarrufunda 3000 başlık sürüler oluşmuştur (Forbes 1999: 369; Stammler 2010: 219). Bu başarının cevabının geleneklik Nenets hayatınının değişimlere uyum gösterme gücünün ve değişimin baskısına karşı koyabilme için gerekli esneklikle birlikte, bu değişiklikleri kendine uyarlamının Nenets hasletlerinin bir parçası hâline gelmesinin altında yattığı düşünülmektedir (Klokov 2000: 39-40; Forbes 2013).

1990 yılında, umum Sovyet halklarının bağımsızlık hareketlerine koşut olarak Yamal'daki Nenets Samoytleri de, egemenlik veya daha yüksek idari yetki iddialarında bulunan Yakut Türkleri, Buryat Moğolları, Tuva Türkleri, Hant-Ostyak Ugorları, Mans-Vogul Ugorları, Çukçalar, Koryaklar ve Altay Türkleri gibi diğer Kuzeyli halkların yanında, bu harekete katılmışlar (Forsyth 2000: 412) ancak bir netice alamamışlardır.

4.2. Nenets Samoyetlerinin Nüfusu

Günümüzde (2010 sayımına göre) Rusya Federasyonu'nda Nenets Samoyetlerinin toplam sayısının 44,640 olduğu ve federasyonu oluşturan federal bölgelerin tamamında buldukları görülmektedir. 31,707 kişi ile Ural Federal Bölgesi, Nenets nüfusunun en kalabalık olduğu bölgedir. Onu 8,842 kişi ile Kuzeybatı Federal Bölgesi, 3,699 kişi ile Sibiryaya Federal Bölgesi izlemektedir. Merkezî Federal Bölge 119 kişi, Volga Federal Bölgesi 108 kişi, Uzakdoğu Federal Bölgesi 94 kişi, Güney Federal Bölgesi 52 kişi ve Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi 19 kişi olmak üzere önemsiz Nenets nüfusuna sahiptirler. Ural Federal Bölgesi'nde yaşayan 31,707 kişinin 29,772'si Muhtar Yamal-Nenets Bölgesi ve 1,438'i Muhtar Hant-Mant Bölgesi Yugra'da olmak üzere 31,621'i Tümen Oblastı'nda bulunmaktadır. Kuzeybatı Federal Bölgesi'nde yaşayan 8,842 kişinin ise 8,020'si Arhangelsk Oblastı'nda, 503'ü Komi Cumhuriyeti'nde, 149'u Murmansk Oblastı'nda ve 109'u St. Petersburg şehrinde

bulunmaktadırlar. Arhangelsk Oblastı'ndaki 8,020 kişinin ise 7,504'ü Muhtar Nenets Bölgesi'nde yaşamaktadır. Sibirya Federal Bölgesi'nde yaşayan 3,699 kişinin 3,633'ü, yani tamamına yakını Krasnoyarsk Krayı'nda bulunmaktadırlar²¹. Yukarıda belirtilen 1926-27 yılındaki 6183 kişilik nüfus dikkate alındığı takdirde, tecrübe ettikleri bütün felaketlere rağmen Nenets Samoyetlerinin geçen 85 yılda nüfuslarını yedi kattan fazla (%720) artırdıkları görülmektedir.

4.3. Nenets Samoyetlerinin Dağılımı ve Nenets Samoyetçesinin Ağzları

Çok geniş bir alanda meskûn olan Nenets Samoyetleri, Orman veya Handeyar Nenets Samoyetleri²² ve Tundra Nenets Samoyetleri olmak üzere, birbirinden farklı iki kültürel öbeğe ayrılmış durumdadırlar. Tundra Nenets Samoyetleri, batıda Kanin Yarımadası'ndan doğuda Yenisey nehri çatalağzına ve Yenisey körfezine kadar uzanan muazzam tundra alanına yayılmış durumdadırlar. Bu yayılma alanı, kuzeyde Buz Denizi'nden güneyde orman alanının hemen içerisine kadar uzanmaktadır. Tundra Nenets Samoyetlerinin yaşadığı bu geniş coğrafya, idari olarak, Rusya Federasyonu içerisinde; Kuzey Batı Federal Bölgesi'nde, Arkhangelsk Oblastı'na bağlı Novaya Zemlya takımadaları,²³ Kolguev²⁴ ve Vaygaç²⁵ adaları ile Mezen ilçesinin bir kısmını içeren Nenets Bölgesi'ni; Komi Cumhuriyeti'nin en kuzeydeki dört ilçesini; Ural Federal Bölgesi'nde, Tümen Oblastı'na bağlı Yamal Nenets Bölgesi'nin Yamal, Nadim ve Taz ilçelerinin tamamını, Ural ilçesinin yarısını ve geriye kalan üç ilçenin küçük kısımlarını; Sibirya Federal Bölgesi'nde Krasnoyarsk Krayı'na bağlı Taymir Bölgesi'nin Üst-Yenisey ilçesinin büyük kısmını şamildir (Krauss 1997: 20; Salminen 2006: 515). Kendilerine “Neşçang” diyen Orman Nenets Samoyetleri ise, Yamal Nenets Bölgesi'ne bağlı Purovskiy ilçesinin ve Hant-Mans Bölgesi'ne bağlı Surgutskiy ilçesinin kuzey bölgelerini oluşturan tayga alanında yaşamaktadırlar (Prokof'yeva 1964: 548-549).

Nenets Samoyetçesinin günümüzde; Peçora'nın batısında konuşulan Batı ağzı, Peçora ile Ural arasında yer alan Bolşaya Zemlya'da konuşulan Merkez ağzı ve Sibirya tarafında konuşulan Doğu ağzı olmak üzere üç ağzı bulunmaktadır. Konuşuldukları alanın genişliğine rağmen, bu ağzlar arasındaki benzerliklerin ve dolayısıyla karşılıklı anlaşılabilirliğin oldukça yüksek oranda olduğu görülmektedir. Batı ağzının Kanin Yarımadası'nda konuşulan Uzakbatı

²¹ http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm

²² Orman Nenets Samoyetleri, “Handeyar” isminin yanında, “Pyan-Hasavo” veya “Pyad-Hasavo” adlandırmaları ile de bilinmektedir (Prokof'yeva 1964: 548).

²³ Nenets Samoyetleri, Orta Çağ'dan beridir Novaya Zemlya'da balıkçılık ve avcılık yapmakta idiler. Fakat takımadalara 1896 yılında Arhangelsk valisinden aldıkları hususi izinle kalıcı olarak yerleşmişlerdir (Serebryanny 1997: 302).

²⁴ Kolguev adasında yaşayan Nenets Samoyetlerinin buraya Mezen ilçesinden 18. yüzyılın sonunda veya 19. yüzyılın başında gelip yerleştikleri düşünülmektedir (Davydov ve Mikhajlova vd. 2006: 355-356).

²⁵ Vaygaç adasının üzerindeki tek yerleşim yeri Varnek'tir ve nüfusunun tamamını Nenets Samoyetleri teşkil etmektedir. 2011 yılında Varnek'te 24 aileden oluşan 101 kişi yaşamakta idi ve bu nüfusun yetişkin nüfusunun tamamı komşu anakara tundrasından veya Novaya Zemlya'dan gelmişti (Davydov ve Mikhailova 2011: 70).

ağızcığı ve Malaya Zemlya’da konuşulan Ortabatı ağızcığı olmak üzere iki ağızcığının, Doğu ağzının ise Ob bölgesi ile Yamal Yarımadası’nda konuşulan Ortadoğu ağızcığı ve Ob körfezinin doğusunda konuşulan Uzakdoğu ağızcığı olmak üzere iki ağızcığı mevcuttur. Aslında ses özellikleri dikkate alındığında, Nenets Samoyetçesinin, konuşurlarının kültürel taksimine koştur olarak, orman bölgesinde Batı ağzı ve tundra bölgesinde Merkez-Doğu ağzları olmak üzere ikiye ayrılmasının mümkün olduğu görülmektedir. Ancak Ural dağlarının iki tarafında konuşulan Nenets Samoyetçesinin biçimlik özellikleri ve kelime hazinesi arasındaki farklar, Tundra Nenets Samoyetlerinin konuştuğu Samoyetçenin Avrupa Tundra Nenets Samoyetçesi ve Sibiryada Tundra Nenets Samoyetçesi şeklinde iki ayrı ağız olarak kabul görmesine sebep olmaktadır (Prokof’yeva 1964: 549; Wixman 1988: 144; Salminen 2006: 516). Bu genel kabulün yanında Orman Nenets Samoyetçesi ile Tundra Nenets Samoyetçesini iki ayrı Samoyet lehçesi olarak kabul edenlerin bulunduğunu da kaydetmek gerekmektedir (Toulouze 2003: 96).²⁶

Nenets Bölgesi’ndeki Bolşaya Zemlya tundrasında ve Komi Cumhuriyeti’nin kuzeyindeki İjemskiy, Peçorskiy ve Ust – Tsilemskiy ilçelerinde meskûn bir diğer Nenets öbeği ise, Komi-Ziryan Finlerinin İjmi kolu ile karışmış olarak yaşamaktadır. Nenets kimliğini muhafaza etmekle birlikte, Nenets Samoyetleri ile Komi-Ziryan Finlileri arasında bir geçiş grubu teşkil eden ve Komi-Ziryan Finesinin İjmi ağzını konuşan bu Nenets topluluğu, kendilerine “Yaran”, Samoyetçe konuşan Nenets Samoyetlerine ise “Vyentsi” demektedirler. “Yaran” kelimesi Komi-Ziryan Finesinde “Nenets” manasına gelirken “Vyentsi” adlandırması, Nenets Samoyetçesinde “Tundra Nenetsi” manasına gelen “vy’Nenetsya” ibaresinden türemiştir (Prokof’yeva 1964: 549; Wixman 1988: 144).

Üzerinde durulması lazım gelen bir diğer Nenets Samoyet öbeği ise, diğer Nenets Samoyetleri tarafından “Habi” olarak adlandırılan topluluktur. Kendileri de bu ismi kullanmaktadırlar. Bu adlandırma, Hant-Ostyak Ugorları başta olmak üzere, komşu halkların Nenets Samoyetlerine verdikleri isimdir. Ob nehrinin aşağı kolları etrafında, Küçük Yamal suyu etrafında, Taz nehrinin aşağı kolları etrafında ve daha seyrek olarak Büyük Yamal suyu etrafı ile Gidan tundrasında meskûn Habilerin Nenets Samoyetleri arasına karışıp dillerini ve kültürlerini kaybeden Aşağı Ob Hant-Ostyak Ugorlarının ahfadı oldukları iddiası mevcuttur (Prokof’yeva 1964: 549).

1997 yılında 35,000 olan Nenets Samoyetlerinin toplam sayısının 2002 yılında 41,302’ye, 2010 yılında ise 44,640’a yükseldiği görülmektedir. 2002 yılında toplam nüfus içerisinde 2000 kişi olan Orman Nenets Samoyetinin yekûnu 2010 yılında 3000 civarında²⁷ olmuştur ve

²⁶ Johanna Laakso, <http://www.helsinki.fi/hum/sugl/oppimat/sgrjohd/sip.html>;

Tapani Salminen, <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/ling.html>

²⁷ Orman Nenets Samoyetleri ile Tundra Nenets Samoyetlerinin günümüzde resmî olarak aynı halk kabul edildiklerini belirtmekte fayda var. Bu sebeple Orman Nenets Samoyetlerinin gerçek sayısı bilinmemekte ve nüfusları ile ilgili veriler tahmine dayanmaktadır (Toulouze 2003: 97).

bu nüfusun %75'i Samoyetçe konuşmaktadır. Samoyetçe konuşanların içerisinde çocukların da bulunması bu ağzın geleceği için umut vericidir (Krauss 1997: 20; Helimski 1997: 80; Ryashchenko 2008: 4).²⁸ Toplam Nenets nüfusunun anadilini konuşabilme becerisi, şehir – kırsal kesim karşılaştırması bağlamında incelendiği takdirde, anadilini konuşabilmenin şehirlilikle ters orantılı olduğu görülmektedir. 2010 yılında, şehirlerde yaşayan Nenets Samoyetlerinin %21.4'ü ana dilini konuşabilirken, bu oran kırsal kesimde %78.6'ya yükselmekte idi. Anadilini konuşma becerisine sahip Samoyet Nenetslerinin toplam sayısının umum Nenets nüfusuna oranı, 2002 yılı ile 2010 yılı verileri karşılaştırıldığında, çarpıcı bir vaziyet ortaya çıkmaktadır. 2002 yılında Nenets Samoyetlerinin %75.8'i anadilini konuşabilirken, bu oran 2010 yılında %49'a düşmüştür (Dudeck 2013: 132).²⁹ Konuşurları arasındaki bu yüksek oran, Nenets Samoyetçesini, Rus Kuzeyi'nin en çok konuşura sahip dili ve Batı Grönlandca ile Kuzey Saam Finesinin ardından bütün Kuzey'in üçüncü büyük konuşur kitlesine sahip dili konumuna sokmakta, Rusya Federasyonu'nun Kuzeyli azınlık dilleri arasında yaşama olasılığı en yüksek dili yapmaktadır. Tundra ağzı, Taymir ve Yamal bölgelerinde, kırlık alanda meskûn nüfus tarafından yüksek oranda muhafaza edilirken batıda çok büyük zarar görmüştür (Krauss 1997: 20; Salminen 1997: 93; Forsyth 2000: 392). Hatta konu daha dar manada ele alındığı takdirde, Tundra ağzının Yamal yarımadasının kırlık bölgesinde konuşulan ağzıkları, Kuzey dilleri veya lehçeleri içerisinde geleceği en sağlam yerli lisanıdır. Ancak aynısını Yamal Yarımadası'nın yerleşim yerleri için söylemek mümkün değil. Rus hayat tarzına uyum sağlamış olan bu Nenets Samoyetleri, günlük hayatlarında, umumiyetle Samoyetçe yerine Rusça kullanmaktadırlar (Liarskaya 2009: 34-35). Kogulev Adası'nda da Nenets Samoyetçesi büyük zarar görmüştür. Buradaki Nenets nüfusunun %80'i aile içerisinde dahi Rusça konuşmaktadır. Adadaki bu durum, Sovyet devri boyunca yürütülen iskân ve eğitim siyasetinin neticesidir. Yerleşik hayata geçirilen Nenets Samoyetleri, Ruslarla kültür etkileşimine girmişler ve yatılı okullarda ailelerinden uzakta okuyan Nenets çocukları anadillerini konuşamaz hâle gelmişlerdir³⁰ (Davydov ve Mikhajlova vd. 2006: 358-359).

²⁸ <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=11;>

[http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm;](http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm)

<http://www.revolvy.com/main/index.php?s=Priuralsky%20District&uid=1575>

²⁹ [http://www.perepis2002.ru/index.html?id=11 ;](http://www.perepis2002.ru/index.html?id=11)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm

³⁰ Yürütülen eğitim siyasetinin bu etkisi sadece Kogulev adası ile sınırlı değildir. Sovyet okullarının tayga bölgesindeki etkileri için Dudeck 2013, Yamal Yarımadası'ndaki etkileri için Liarskaya 2013 künyeli çalışmalara bakılabilir. Günümüzde ise, Yamal tundrasındaki Nenets çocukları için, Nenets yazar Anna Nerkagi tarafından, *koçevaya škola* adı altında "Tundra Okulları" geliştirilmiştir. Bu okullar sayesinde çocuklar tundrada ailelerinin yanında kalabilmekte ve yatılı okullara gitmemektedirler. Ancak Yamal'ın geriye kalan kısmında çocuklar hâlâ yatılı okullarda okumaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Laptander 2013.

4.4. Nenets Samoyetçesinin Topluluk Durumu

4.4.1. Yazılı Dil³¹ ve Eğitim Dili

Yüzyıllarca, Kuzey halklarının birçoğunda olduğu gibi, Nenets Samoyetleri de resim yazısı kullanmıştır. Bilhassa aile mülkünün işaretlenmesi için *tamga* denilen aile damgaları kullanılmıştır. İlk Nenets yazılı dilini oluşturma çabaları Ortodoks misyonerler tarafından ortaya konulmuş ve 1830'lu yıllarda Başrahip Venyamin Smirnov bazı dinî metinler yayınlamıştır. 1895'te J.Sibirtsev bir yazım kılavuzu oluşturmuşsa da bu çalışmalar uzun soluklu olmamıştır. Obdorsk'ta bulunan Şemanovski yönetimindeki misyonda da Hant-Ostyak Ugorcasının yanında Nenets Samoyetçesi ile birtakım yayınlar yapılmıştır. Joann Egorov isimli rahip, 1900 yılında bir okuma kitabı, 1903 yılında da dua kitabı ve dinî tarih yayınlamıştır. 1906-1907 yılında ise, Nenets Samoyetçesi ile kısa bir ilmihal ve Matta İncili yayınlamıştır. Bu çalışmalar Kiril harfli bir Nenets yazılı dilinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermekle birlikte (Toulouze 2005a: 52-53)³² yukarıda da zikredildiği gibi kalıcı olmamıştır.

1931 yılında, bütün Kuzey dillerinin yazımında kullanılmak üzere Latin temelli bir alfabe oluşturuldu. Başlarda on altı yerli dilinde ders kitapları hazırlanıp yerli öğretmenlerin ders verdiği okullar³³ ve öğretmen yetiştirmek için yüksekokullar tasarlanmışsa da, bu alfabe ile sadece yedi yerli dilinde okul kitapları ve gazeteler neşredilebilmiştir. Mans-Vogul Ugorcası, Evenk Tunguzcası, Even Tunguzcası, Nanay Tunguzcası, Çukçaca ve Eskimocanın yanında Nenets Samoyetçesi de bu seviyeye ulaşabilmiştir. Nenets Samoyetçesinin bu yazılı dili, Tundra ağzının Bolşaya Zemlaya'da konuşulan ağzıcığı temel alınarak 1932 yılında oluşturulmuştur. Aynı yıl G. N. Prokofyef tarafından hazırlanan *Jadey Vada* 'Yeni Dünya' isimli bir yazım kılavuzu, 1936 yılında aynı yazar tarafından hazırlanan yetişkinler için bir okuma kitabı; bir aritmetik kitabı ve okul sözlükleri yayınlanmış, eğitim amaçlı bu yayınların yanında birtakım siyasi yazılar ve Rusçadan çevrilen günlük hayatla ilgili kısa hikâyeler de yayınlanmıştır. Ancak 1937 yılında, öğrencilerin kendi adadillerini Latin alfabesi ile okuyup yazmayı öğrenmeleri yanında Rusçayı da öğrenmek zorunda olmalarının doğurduğu zorluklar göz önünde bulundurularak Latin alfabesi ile yazılan bütün dillerin Kiril alfabesine geçirilmesine karar verildi.³⁴ 1930'lu yıllar boyunca, yerli çocukların gittiği okulların sayısında büyük artış yaşanmasına rağmen, umumi eğilimin Rusçanın etkisinin yerli diller

³¹ Burada, Nenets Samoyetçesinin yazılı gelenek açısından geçmişi, işlevleri ve birikimi göz önünde bulundurularak kasıtlı olarak 'yazı dili' yerine 'yazılı dil' adlandırılması kullanılmıştır.

³² "The Nenets", *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

³³ 1930 yılına kadar, Kuzey'in bütün göçebe halkları gibi Nenets Samoyetleri için de göçebelerle birlikte taşınan hareketli okullar oluşturulmuşsa da bu usul pek başarılı olamamıştır. 1930 yılından itibaren kültür merkezleri şeklinde tasarlanan yatılı okullar kurulmuştur. Sovyet yetkilileri aslında yatılı okullar kurarak bir önceki yüzyılda Hristiyan misyonerlerinin kullandıkları yöntemleri tekrarlamıştır (Dudeck 2013: 130-131).

³⁴ Bu kararın alınmasında, çok az Kuzeyli öğretmenin bulunması ve öğretmenlerin çoğunun Rus olması (Toulouze 1999: 79; Tououze 2004: 219) gerçeğinden hareketle, öğrencilerin yanında öğretmenlerin çektiği zorlukların da etkili olmuş olabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir.

aleyhine genişlemesi yönünde olduğu gözlemlenmiştir. Mesela, Salekhard ve Naryan-Mar'da,

Nenets gençlerinin kendi yerli okullarında eğitim gördükten sonra, öğretmen ve baytar olmak için eğitim görebilecekleri yüksekokullar bulunmakta idi. Yatılı olan bu yüksekokullarda, hazırlık sınıflarında ve birinci sınıflarda Nenets Samoyetçesinde eğitim verilirken, geriye kalan yıllarda eğitim dili Rusça idi. Ancak 1938 yılında Rusça eğitimi bütün millî cumhuriyetlerde ve bölgelerde zorunlu hâle getirildi. 1948 yılında ise öğrencilerin Rusça kullanımının güçlendirilebilmesi için yerli dillerinde okul öncesi hazırlık sınıfları uygulaması başlatıldı. 1959 yılında ailelere çocuklarının eğitim dilini seçme hakkının tanınması neticesinde ise, okullarda Rusçanın kullanımı artmış, 1972 yılına gelindiğinde sadece Altay Türkçesi, Tuva Türkçesi, Hakas Türkçesi, Yakut Türkçesi ve Buryat Moğolcası hazırlık sonrası sınıflarda eğitim dili olarak varlığını devam ettirebilmiştir. Bunların dışında, Nenets

Samoyetçesi, Evenk Tunguzcası ve Çukçaca okullarda ders olarak varlığını sürdürübilmiş, Kuzey'in diğer yerli dilleri tamamen eğitim sisteminin dışına itilmiştir. Bu eğitim siyaseti neticesinde, 1979 yılına kadar, Rusça Kutupların batı kesimlerinde sağlam bir yer edindi. Uralların batısında Nenets Samoyetlerinin sadece %57'si kendi anadillerini akıcı bir şekilde konuşabilirken, %89'u Rusçayı birincil veya ikincil dil olarak konuşabilmekte idi. %19'unun ise anadili Komi-Ziryan Fincesi idi. Uralların doğusunda, Millî Yamal Bölgesi'nde ise durum tamamen farklı idi. Nenetslerin %96'sı anadillerini Nenets Samoyetçesi olarak kaydettirirken, sadece %3'u Rusça olarak kaydettirmiştir, ancak %68'e yakını ikincil dil olarak Rusçayı akıcı bir şekilde konuşabilmekte idi. Anadilini ve Rusçayı konuşma oranları Millî Taymir Bölgesi'nde de hemen hemen aynı değerlerde idi (Wixman 1988: 144; Helinski 1997: 81-82; Shoji 1997: 65; Toulouze 1997: 74-76; Forsyth 2000: 284, 286, 309, 388, 406)³⁵. Günümüzde ise, yetersiz olmakla birlikte, eğitim alanında Kuzey'in yerli dilleri açısından biraz daha olumlu bir durum mevcuttur. Günümüzde Kuzey'in yerli dillerini okullardaki durumları bakımından, ortaokulda öğretilen yazılı diller, sadece ilkokulda öğretilen yazılı diller ve yazılı olmayan diller şeklinde üçe ayırmak mümkündür. Nenets Samoyetçesi; Evenk Tunguzcası, Even Tunguzcası, Nanay Tunguzcası, Selkup Samoyetçesi, Hant-Ostyak Ugorcası, Mans-Vogul Ugorcası, Çukçaca, Koryakça, Eskimoca, Dolgan Türkçesi ve Şor Türkçesi ile birlikte, ortaokulda okutulan Kuzey dilleri arasında yer almaktadır (Bulatova 2009: 166).³⁶

Nenets Samoyetçesinin yazılı dili ile hazırlanan ders kitaplarının yanında, 1930'lu yıllarda Tiko Vilka, İvan İstomin³⁷, Leonid Lepstui ve Vassili Ledkov gibi yazarlar edebî ürünler de ortaya koymuşlardır. Ancak bu yazılı dil Nenets Samoyetleri arasında yaygın bir kullanım alanı bulamamış, Rusça gerçek edebî dil olarak kullanılagelmiştir (Wixman 1988: 145; Forsyth 2000: 286). Nenets Samoyetçesinin yazılı ve edebî gelenek bakımından Rusçanın yoğun baskısı altında olmasına rağmen, cılız bile olsa yazılı bir şekle sahip olması, Sovyet toplum dilbilimcileri tarafından düşük de olsa itibarlı diller sınıfına dâhil edilmesine sebep olmuştur. Nenets Samoyetçesi, V. A. Avorin'in SSCB'de var olan dilleri işlevlik ve gelişme dereceleri bakımından tasnifinde, ikinci sınıfa yani genç yazı dilleri sınıfına düşerken, Yu. D. Deşeriyev tarafından sınırlı topluluk işlevi olan yazı dilleri sınıfına dâhil edilmiştir.³⁸ Uzun

³⁵ "The Nenets", *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

³⁶ Yalnızca ilkokulda okutulan Kuzey dilleri; Saam Fincesi, Nivhçe, İtelmence, Ulç Tunguzcası, Udehe Tunguzcası, Nnganasan Samoyetçesi, Aleütçe, Yukagirce, Ketçe, Tofa Türkçesi, Teleüt Türkçesi'dir. Yazılı dile sahip olmayan Kuzey dilleri ise; Negidal Tunguzcası, Oroç Tunguzcası, Enets Samoyetçesi, Alutor Çukçacası ve Kerek Çukçacası'dır (Bulatova 2009: 166).

³⁷ İvan İstomin (1917-1988), etnik olarak bir Komi-Ziryan Fini olmakla birlikte, eserlerini Nenets Samoyetçesi ile yazmayı tercih etmiştir (Toulouze 2005b: 147).

³⁸ V.A. Avorin SSCB'deki dilleri; eski yazı dilleri, genç yazı dilleri ve yazısız diller olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır. Yu. Deşeriyev ise, SSCB'deki dilleri; uluslararası iletişim dili olarak Rusça, birlik cumhuriyetlerinin ulusluk edebî dilleri, muhtar cumhuriyet ve bölgelerin (oblast) edebî dilleri, sınırlı topluluk işlevi olan yazı dilleri ve küçük toplulukların yazısız dilleri olmak üzere beşe ayırmıştır (Killi Yılmaz 2010: 10)

yıllar Nenets Samoyetçesi ile yayınlanan tek gazete Muhtar Yamal Nenets Bölgesi'nin idari merkezi Salekhard'da yayınlanan *Naryana Ngyirm* 'Kızıl Kuzey' olmuştur.³⁹ Günümüzde ise Nenets yazılı dili ile edebiyat ve gazeteciliğin oldukça gelişmiş olduğu görülmektedir (Krauss 1997: 20).⁴⁰ 1990'lı yıllarda, bir okuma kitabı ve bir okul sözlüğü hazırlanmasıyla Orman Nenets Samoyetlerinin kullandığı ağzın da yazıya geçirilme teşebbüsleri olduğu görülmüştür (Ackerman ve Salminen 2006: 579).

4.4.2. Nenets Samoyetçesi ile Diğer Diller ve Halklar

Nenets Samoyetlerinin bir kısmı ikincil dil olarak Komi-Ziryan Fincesi ve Hant-Ostyak Ugorcası bilmekle birlikte, bugünkü durumun aksine, yirminci yüzyıla kadar nüfusun büyük çoğunluğu tek dilli olmuştur. Ruslarla temas dolayısıyla çok sınırlı bir Rusça etkisi olmuştur. Tundra Nenets Samoyetlerinin yurtları, batıda Rus bölgelerine sınır olduğu gibi, bölgede birçok Rus kasaba ve ticaret merkezleri bulunmakta idi. Bu şeraitin tabii bir neticesi olarak Batı ağzının kelime haznesinde bol miktarda Rusçadan kopyalanmış kelime bulunmaktadır. Merkez ağzında da azımsanmayacak Rusça kelime bulunurken Doğu ağzında Rusçadan doğrudan kopyalanan kelime sayısı azdır. Ancak bu ağza da Hant-Ostyak Ugorcası üzerinden birtakım Rusça kelimelerin ulaşılmış olduğu görülmektedir⁴¹ (Salminen 1992: 201).

Nenets Samoyetçesi, yirminci yüzyılın başlarında ve öncesinde Nenets Samoyetleri, Hant-Ostyak Ugorları, Mans-Vogul Ugorları ve daha düşük seviyede olmak üzere Komi-Ziryan Finleri arasında ortak iletişim dili olarak kullanılmıştır. Ancak yirminci yüzyılın gelişim süreci içerisinde, Nenets Samoyetçesinin bu işlevinin tedricen Komi-Ziryan Fincesi tarafından ikame edilmeye başladığı görülmektedir. Nenets, Enets ve Ngranassan Samoyetlerinin kendi aralarında ise, karşılıklı hem etken hem de edilgen iki veya üç dillilik kullanılmakta idi. Orman Nenets Samoyetleri, Evenek Tunguzları ve Ketler arasında ise, ortak iletişim Selkup Samoyetçesinin Kuzey ağzı ile sağlanmakta idi (Wurm 1996a: 976-977; Wurm 1997: 43; Anderson 2004: 5). Sovyetler Birliği dönemi boyunca uygulanan eğitim ve dil siyaseti neticesinde, bu dillerin tamamı Rusçanın yoğun baskısı altına girmiş ve farklı halklar arasındaki ortak iletişim büyük oranda Rusça ile sağlanır olmuştur. Ancak Rusçanın bütün bu baskısına rağmen, Kuzeyli yerli halklar arasındaki çok dilliliğin tamamen ortadan kalkmadığı anlaşılmaktadır. Zira 2002 yılında, Taymir'deki Muhtar Nenets - Ngranasan - Dolgan Bölgesi'nde, 40 Dolgan Türkü, Nenets Samoyetçesi konuşabilmekte, 12 Nenets Samoyeti ise Dolgan Türkçesi bilmekte idi (Killi Yılmaz 2010: 169). Taz havzasında ise, ren geyiği yetiştiriciliği ile uğraşan Samoyetler arasında, hâlen Nenets ve Selkup Samoyetçelerinde iki dillilik devam etmektedir (Anderson 2004: 5). Nenets Samoyetçesinin çeşitli ağzları, Selkup

³⁹ 1930'lu yılların başlarında, batı bölgelerindeki Nenets Samoyetleri için de Naryan Vyinder isimli bir gazete yayınlanmış (Toulouze 2004: 219), ancak bu gazetenin uzun soluklu olmadığı anlaşılmaktadır.

⁴⁰ "The Nenets", *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml>

⁴¹ Burada kastedilen kopyalanmış kelimelerin Nenets Samoyetçesine eski tarihlerde girmiş olup dil tarafından tamamen özümsemiş olan kelimeler olduğuna dikkat çekmekte fayda var.

Samoyetleri, Hant-Ostyak Ugorları, Enets Samoyetleri, Nghanasan Samoyetleri ve Komi-Ziryan Finleri gibi Nenets Samoyetlerinin çevresinde yaşayan halkların dillerinden etkilenirken, diğer taraftan Selkup Samoyetçesinin Batı ağız Nenets Samoyetesinin etkisi altındadır (Wixman 1988: 144; Anderson 2004: 6).

Bu bağlamda daha önce temas edilen Agan bölgesindeki Orman Nenets Samoyetlerinin durumuna dil ilişkileri bakımından bakmak faydalı olacaktır. Yukarıda da zikredildiği gibi, sanayileşmenin sebep olduğu göçler neticesinde, Agan bölgesinde içtimai baskı altına giren Orman Nenets Samoyetlerinin dili de Hant-Ostyak Ugorcasının etkisi altına girmiştir. Rusçanın yoğun baskısı altındaki bu ortakyaşar ortamda, Nenets Samoyetçesinin aynı zamanda Hant-Ostyak Ugorcasının da baskısı altında olduğu görülmektedir. Nenets Samoyetçesini konuşup anlayabilen son Hant-Ostyak Ugoru 2000 yılında vefat ederken, anadilini konuşabilen bütün Orman Nenets Samoyetleri aynı zamanda Hant-Ostyak Ugorcası da konuşabilmektedir. Yerli dilinin muhafaza edilebildiği karışık evliliklerde, bu dilin istisnasız bir şekilde Hant-Ostyak Ugorcası olması da Orman Nenets Samoyetçesinin Hant-Ostyak Ugorcası karşısındaki içtimai itibarsızlığının diğer bir işaretidir. Bu içtimai tazyik neticesinde Orman Nenets Samoyetleri arasında ciddi bir dil kaybı mevcuttur. 2003 yılında Agan bölgesinde anadilini konuşabilen en genç Nenets Samoyeti 27 yaşında idi. Bu, bölgede okula başlayan hiçbir Nenets çocuğunun anadilini konuşmadığı manasına gelir ki; 1980’li yıllardan beri eğitim – öğretim sürecine Nenets Samoyetçesinin de ders olarak eklendiği dikkate alındığı zaman, Orman Nenets çocukları için farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Aynı bölgede yaşayan Hant-Ostyak Ugorları içinse böyle bir durum geçerli değildir, okula başlayan Hant-Ostyak çocuklarının çoğu anadilini konuşabilmektedir. Böylece Agan bölgesinde dillik hiyerarşi açısından üçlü bir tabakalaşma söz konusudur. Tabii olarak Rusça herkes tarafından konuşulmaktadır. Hant-Ostyak Ugorcası Ruslar ve genç Nenets Samoyetleri tarafından konuşulmazken, Hant-Ostyak Ugorları ve yaşlı Nenets Samoyetleri tarafından konuşulmaktadır. Nenets Samoyetçesi ise, sadece yaşlı Nenets Samoyetleri tarafından konuşulmaktadır. (Toulouze 2003: 100-102). Mevzubahis cemiyet içerisinde 2000 yılına kadar Nenets Samoyetçesi bilen Hant-Ostyak Ugorlarının da bulunmasının dillik manzarının geçmişte Samoyetçe lehine bugünkünden farklı olduğunun bir emaresi olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

5. Sonuç

Ural dillerinden ayrılma sürecinde, kısmen göç kısmen de dil yayılması neticesinde günümüzde konuşulduğu alanlara yayılıp Ural dil ailesini teşkil eden dillerin en doğudaki temsilcisi hâline gelen Samoyetçe, tarihî gelişimi içerisinde, konuşurlarının tecrübe ettikleri birçok topluluk deneyimler sonucunda çeşitli merhalelerden geçmiştir. Yayılma ve yaygınlaşma sürecinde içtimai olarak günümüzden daha muteber bir yere sahip olduğu anlaşılacakla birlikte, konuşurlarının maruz kaldığı tarihî ve topluluk gelişmelerin neticesinde ciddi bir itibar ve kullanım alanı kaybına uğrayarak günümüzdeki durumuna geldiği görülmektedir.

Geçmişte, Samoyet lehçelerinin günümüzde olduğundan daha çeşitli bir manzara arz ettiği, ancak birtakım lehçelerin konuşurlarının daha sonra diğer halklar ve bilhassa çeşitli Türk halkları tarafından yutulmaları neticesinde bu çeşitliliğin azaldığı bilinmektedir. Mator Samoyetçesi ve Kamas Samoyetçesi konuşurlarının son temsilcilerinin bilinen tarih içerisinde Türk halkları içerisinde eridiği bilinmekle birlikte, bu konuyla ilgili olarak gözden kaçırılmaması gerken gerçek, birçok Samoyet halkının Ruslar başta olmak üzere, Avrupalılarla karşılaştıktan sonra bulaşıcı hastalıklar ve savaşlar sebebiyle çok ciddi nüfus kaybına uğradıklarıdır. Bu yüzden bazı Samoyet halklarının ve Samoyetçenin bazı türlerinin ortadan kalkmasını sadece Türk halkları arasında erimeye bağlamak çok sağlıklı bir yaklaşım değildir. Hele Koybal Türkleri ve Koybal Samoyetleri örneklerinde olduğu gibi, coğrafi ortaklığa dayanan isim ortaklığını, tamamen dil kaybına ve dil değiştirmeye dayandırmanın hiçbir bilimsel temeli yoktur.

Günümüzde varlığını devam ettirebilen dört Samoyetçe türü içerisinde en kalabalık konuşura sahip olanı ve dolayısıyla geleceği en parlak olanı Nenets Samoyetçesidir. Nenets Samoyetçesi bu durumu ile sadece Samoyetçe türleri içerisinde değil, bütün Kuzey dilleri içerisinde de gelecek için umut vadeden birkaç dilden biridir. Yaşadıkları coğrafi bölgelere koşut olarak Tundra Nenets Samoyetleri ve Orman Nenets Samoyetleri olmak üzere iki kültürel öbeğe ayrılan Nenets Samoyetlerinin konuştukları dil ise, Batı, Merkez ve Doğu şeklinde üç ağıza ayrılmaktadır. Nenets Samoyetçesinin kırılık alanlarda oldukça yüksek bir konuşur oranına sahipken şehirlerde büyük bir aşınmaya uğradığı görülmektedir. Tabii olarak her yerde Rusçanın ve bölgesel olarak Hant-Ostyak Ugorcası ile Komi-Ziryan Fincesinin baskısı altına girmiştir. Bu topluluk baskılara rağmen, Nenets Samoyetçesinin bilhassa Yamal yarımadasının tundra bölgesinde oldukça sağlam bir duruma sahip olduğu görülmektedir.

Nenets Samoyetçesinin Tundra ağzının Bolşaya Zemlya ağzıcığını temel alan bir de yazılı dili mevcuttur. Nenets Samoyetçesinin ilk yazılı şeklinin 19. yüzyılın sonlarında Ortodoks misyonerler tarafından oluşturulduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde kullanılan yazılı şekil Kuzey’de başlatılan eğitim seferberliği neticesinde 1931 yılında Sovyet yöneticileri tarafından oluşturulmuştur. Başlarda Latin alfabesi kullanılarak yazılan bu dil daha sonra Kiril alfabesine çevrilmiştir. Misyonerler tarafından oluşturulan yazılı şekil için de Kiril alfabesi kullanılmakta idi. Yani elli altmış yıllık bir süreç içerisinde Nenets Samoyetçesinin yazımı için önce Kiril, sonra Latin ve sonra yeniden Kiril alfabesi kullanılmıştır. Nenets Samoyetçesi konuşan nüfusun bilinen tarihî süreç içerisinde tecrübe ettiği bütün olumsuzluklara ve Nenets Samoyetçesinin Rusça, Hant-Ostyak Ugorcası ve Komi-Ziryan Fincesi karşısındaki itibar kaybına rağmen, günümüzde Nenets Samoyetçesi, birçok Kuzey dilinin aksine, zayıf da olsa eğitim sistemi içerisinde yeri olan, gazeteler çıkarılan ve edebiyat yapılan bir dildir.

Kaynaklar

Abondolo, Daniel (2006). “Introduction”, Daniel Abondolo (Der). *The Uralic Languages*. Londra ve New York: Routledge. s. 1-42.

- Abondolo, Daniel (Der.) (2006). *The Uralic Languages*. Londra ve New York: Routledge.
- Ackerman, F. ve Salminen, T. (2006). “Nenets”, Keith Brown (Der.). *Encyclopedia of Language & Linguistics, Second Edition*, cilt 8. Oxford: Elsevier. s. 577-579.
- Anderson, Gregory D. S. (2004). “The Languages of Central Siberia. Introduction and Overview”, Edward J. Vajda (Der.). *Languages and Prehistory of Central Siberia*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. s. 1-119.
- Armstrong, Terence (1952). *The Northern Sea Route: Soviet Exploitation of the North east Passage*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge.
- Bright, W. (Der.) (1992). *International Encyclopedia of Linguistics*, cilt 4. New York ve Oxford: Oxford University Press.
- Brown Keith (Der.) (2006). *Encyclopedia of Language & Linguistics, Second Edition*, cilt 8. Oxford: Elsevier.
- Bulatova, Nadezhda Ya. (2009). “Sociolinguistic Situation of the Minority Languages of the Indigenous Peoples of the Far North”, *Human-Nature Relations and the Historical Backgrounds of Hunter-Gatherer Cultures in Northeast Asian Forests - Senri Ethnological Studies*. 72, s 161-166.
- Davydov, Alexander ve Mikhajlova, Galina ve Kokorin, Mikhail (2006). “The Nenets People and Oil”, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 19/3-4, s. 353-362.
- Davydov, Alexander N. ve Mikhailova, Galina V. (2011). “Climate Change and Consequences in the Arctic: Perception of Climate Change by the Nenets People of Vaigach Island”, *Global Health Action*. 4, s. 69-73.
- Doeker-Mach, Günther (Der.) (1993). *The Forgotten Peoples of Siberia*. Zürich – Berlin – New York: Scalo Publishers.
- Dudeck, Stephan (2013). “Challenging the State Educational System in Western Siberia: Taiga School by the Tiutiakha River”, Erich Kasten ve Tjeerd de Graaf (Der.). *Sustaining Indigenous Knowledge: Learning Tools and Community Initiatives for Preserving Endangered Languages and Local Cultural Heritage*. Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien. s. 129-157
- Erich Kasten ve Tjeerd de Graaf (Der.) (2013). *Sustaining Indigenous Knowledge: Learning Tools and Community Initiatives for Preserving Endangered Languages and Local Cultural Heritage*. Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien.
- Forbes, Bruce C. (1999). “Land Use and Climate Change on the Yamal Peninsula of North-West Siberia: Some Ecological and Socio-Economic Implications”. *Polar Research*. 18/2, s. 367-373.

Forbes Bruce C. (2013). “Cultural Resilience of Social-ecological Systems in the Nenets and Yamal-Nenets Autonomous Okrugs, Russia: A Focus on Reindeer Nomads of the Tundra”. *Ecology and Society*. 18/4, 36.

Forbes, Bruce C. ve Stammer, Florian ve Kumpula, Timo ve Meschtyb, Nina ve Pajunen, Anu ve Kaarlejärvi, Elina (2009), L. Turner (Der.) Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America December 29, 2009. 106, s. 22041-22048.

Forsyth, James (1993). “The Peoples of Siberia”, Günther Doeker-Mach (Der.). *The Forgotten Peoples of Siberia*. Zürich – Berlin – New York: Scalo Publishers, s. 193-202.

Forsyth, James (2000). *A History of the Peoples of Siberia - Russia's North Asian Colony 1581-1990*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ginat, Joseph ve Khazanov, Anatoly M. (Der.) (1998). *Changing Nomads in a Changing World*. Brighton – Portland: Sussex Academic Press.

Golovnev, Andrei V. ve Osherenko, Gail (1999). *Siberian Survival. The Nenets and Their Story*. İtaka ve Londra: Cornell University Press.

Gömeç, Saadettin (2002). *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*. Ankara: Akçağ Yayınlar.

Gumilev, Lev Nikolayeviç (2003). *Hazar Çevresinde Bin Yıl*. (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Gürsoy-Naskali, Emine (Der.) (1997a). *Sibirya Araştırmaları*. İstanbul: Simurg.

Gürsoy-Naskali, Emine (1997b). “Sibirya Deyince”, Emine Gürsoy-Naskali (Der.). *Sibirya Araştırmaları*. İstanbul: Simurg, s. 11-16.

Hajdu, Peter (1963). *The Samoyed Peoples and Languages*. Bloomington: Indiana University Publications.

Helinski, Eugene (1997). “Factors of Russianization in Siberia and Linguo – Ecological Strategies”. *Northern Minority Languages: Problems of Survival – Senri Ethnological Studies*. 44, s. 77-91.

Janhunen, Juha (2006). “Samoyedic”, Daniel Abondolo (Der.). *The Uralic Languages*. Londra ve New York: Routledge. s. 457-479.

Janhunen, Juha (1992). “Uralic Languages”, W. Bright (Der.), *International Encyclopedia of Linguistics*, cilt 4. New York ve Oxford: Oxford University Press. s. 205-210.

Josephson, Paul R. (2002). *Industrialized Nature: Brute Force Technology and the Transformation of the Natural World*. Washington: Island Press.

Killi Yılmaz, Gülsüm (2010). *Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu*. Ankara: KÖKSAV.

- Klokov, Konstantin B. (2000). “Nenets Reindeer Herders on the Lower Yenisei River: Traditional Economy under Current Conditions and Responses to Economic Change”. *Polar Research*. 19/1, s. 39-47.
- Krauss, Michael (1997). “The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State”. *Northern Minority Languages: Problems of Survival – Senri Ethnological Studies*. 44, s. 1-34.
- Krupnik, Igor I. (1993). *Arctic Adaptations. Native Whalers and Reindeer Herders of Northern Eurasia*. Hanover – Londra: University Press of New England.
- Krupnik, Igor I. (1998). “Understanding Reindeer Pastoralism in Modern Siberia: Ecological Continuity versus State Engineering”, Joseph Ginat ve Anatoly M. Khazanov (Der.). *Changing Nomads in a Changing World*. Brighton – Portland: Sussex Academic Press. s. 223-242.
- Laptander, Roza I. (2013). “Model for the Tundra School in Yamal: A New Education System for Children from Nomadic and Semi-nomadic Nenets Families”, Erich Kasten ve Tjeerd de Graaf (Der.). *Sustaining Indigenous Knowledge: Learning Tools and Community Initiatives for Preserving Endangered Languages and Local Cultural Heritage*. Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien. s. 181-184.
- Leete, Art (2004). “On the Religious Aspects of West-Siberian Peoples' Resistance Movements against the Soviets During the 1930's”, Art Leete ve R. Paul Firnhaber (Der.). *Shamanism in the Interdisciplinary Context*. Florida: BrownWalker Press. s. 272-286.
- Leete, Art ve Firnhaber R. Paul (Der.) (2004). *Shamanism in the Interdisciplinary Context*. Florida: BrownWalker Press.
- Leete, Art ve Vallikivi, Laur (2011) “Imitating Enemies or Friends: Comparative Notes on Christianity in the Indigenous Russian Arctic during the Early Soviet Period”. *Asian Ethnology*. 70/1, s. 81-104.
- Levin, M. G. ve Potapov, L. P. (Der.) (1964). *The Peoples of Siberia*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Liarskaya, Elena V. (2009). “Settlement Nenets on the Yamal Peninsula: Who are They?”, *Folklore*. 41, s. 33-46.
- Liarskaya, Elena (2012). “Boarding School on Yamal: History of Development and Current Situation”, Erich Kasten ve Tjeerd de Graaf (Der.). *Sustaining Indigenous Knowledge: Learning Tools and Community Initiatives for Preserving Endangered Languages and Local Cultural Heritage*. Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien. s. 159-180.
- Lopatin, Ivan A. (1940). “The Extinct and Near-Extinct Tribes of Northeastern Asia as Compared with the American Indian”. *American Antiquity*. 5/3, s. 202-208.

- Maiyer, Vyacheslav (1997). “Russian Orthodox Missions to the East”. *Religion, State & Society*. 25/4, s. 369-379.
- Menges, Karl H. (1955). “The South-Siberian Turkic Languages I – General Characteristics of Their Phonology”. *Central Asiatic Journal*. 1, s. 107-136.
- Menges, Karl H. (1956). “The South-Siberian Turkic Languages II – Notes on the Samojed Substratum”. *Central Asiatic Journal*. 2, s. 161-175.
- Menges, Karl H. (1959). “Die türkischen Sprachen Süd-Sibiriens III: Tuba (Soyon und Karagas), 1”. *Central Asiatic Journal*. 4, s. 90-129.
- Menges, Karl H. (1961). “Zum Satmmesnamen der Sagay”. *Central Asiatic Journal*. 6, s. 110-115.
- Michael, H. N. (Der.) (1962). *Studies in Siberian Ethnogenesis*. Toronto: University of Toronto Press.
- Nasilov, D. M. (1997). “Sibirya Türk Hakları (Etnik Azınlıklar) ve Dilleri”, Emine Gürsoy-Naskali (Der.). *Sibirya Araştırmaları*. . İstanbul: Simurg, s. 51-55.
- Orkun, Hüseyin Namık (1932). *Türk Dünyası*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Pika, Aleksandr (Der.) (1999). *Neotraditionalism in the Russian North: Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika*. Seattle ve Londra: University of Washington Press.
- Pika, Aleksandr (1999a). “Problems in Northern Ecology”, Aleksandr Pika (Der.). *Neotraditionalism in the Russian North: Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika*. Seattle ve Londra: University of Washington Press. s. 133-144.
- Pika, Aleksandr (1999b). “Regions Inhabited by the Peoples of the North”, Aleksandr Pika (Der.). *Neotraditionalism in the Russian North: Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika*. Seattle ve Londra: University of Washington Press. s. 3-10.
- Pika, Aleksandr (1999c). “The Growing Sovereignty of Places and Peoples”, Aleksandr Pika (Der.). *Neotraditionalism in the Russian North: Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika*. Seattle ve Londra: University of Washington Press. s. 75-87.
- Pika, Aleksandr (1999ç). “Traditional Land Use: From State Planning to a Self-Sufficient Market”, Aleksandr Pika (Der.). *Neotraditionalism in the Russian North: Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika*. Seattle ve Londra: University of Washington Press. s. 89-108.
- Pika, Aleksandr ve Prokhorov, Boris (1999). “The Big Problems of Small Peoples”, Aleksandr Pika (Der.). *Neotraditionalism in the Russian North: Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika*. Seattle ve Londra: University of Washington Press. s. xxix-xl.
- Prokhorov, Boris (1999). “Russia’s North since the Fall of the Soviet Union”, Aleksandr Pika (Der.). *Neotraditionalism in the Russian North: Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika*. Seattle ve Londra: University of Washington Press. s. 169-175.

- Potapov, L. P. (1962). "The Origin and Ethnic Composition of the Koybals", H. N. Michael (Der.). *Studies in Siberian Ethnogenesis*. Toronto: University of Toronto Press. s. 144-168.
- Potapov, L. P. (1964). "Historical – Ethnographic Survey of the Russian Population of Siberia in the Prerevolutionary Period", M. G. Levin ve L. P. Potapov (Der.). *The Peoples of Siberia*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press. s. 105-199.
- Prokof'yeva, E. D. (1964). "The Nentsy", M. G. Levin ve L. P. Potapov (Der.). *The Peoples of Siberia*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press. s. 547-570.
- Ryashchenko, S. V. (2008). *Man In Siberia: A Socio-Geographical Analysis*. İrkutsk: V.B. Sochava Institute of Geography SB RAS. s. 1-6.
- Salminen, Tapani (1992). "R u s s i a n Vocabulary in Tundra Nenets". *Journal de la Société Finno-Ougrienne*. 84, s. 201-222.
- Salminen, Tapani (1997). "Ecology and ethnic Survival among the Nenets". *Northern Minority Languages: Problems of Survival – Senri Ethnological Studies*. 44, s. 93-107.
- Salminen, Tapani (2006). "Nenets", Daniel Abondolo (Der.). *The Uralic Languages*. Londra ve New York: Routledge. s. 516-547.
- Sasaki, Shiro (2010). "Establishment of Large-Scale Reindeer Herding in the European and West European Tundra", F. Stammer ve H. Takakura (Der.). *Good to Eat, Good to Live with: Nomads and Animals in Northern Eurasia and Africa*. Senday: Center for Northeast Asia Studies, Tohoku University. s. 77-99.
- Schiefner, Anton (Der.) (1854). *M. Alexander Castren's Grammatik der Samojedischen Sprachen*. St. Petersburg: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Schönig, Claus (1997). "Güney Sibirya Türkçesi Nasıl Gelişmiştir?", Emine Gürsoy-Naskali (Der.). *Sibirya Araştırmaları*. İstanbul: Simurg, s. 47-50.
- Serebryanny, Leonid (1997). "The colonization and peoples of Novaya Zemlya then and now". *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 25/2, s. 301-309.
- Shoji, Hiroshi (1997). "Language Policies and National Consciousness among the Northern Minorities". *Northern Minority Languages: Problems of Survival – Senri Ethnological Studies*. 44, s. 55-75.
- Slezkine, Yuri (1994). *Arctic Mirrors, Russia and the Small Peoples of the North*. İtaka ve Londra: Cornell University Press.
- Stammer, Florian (2010). "Animal Diversity and and its Significance among Arctic Pastoralists", F. Stammer ve H. Takakura (Der.). *Good to Eat, Good to Live with: Nomads and Animals in Northern Eurasia and Africa*. Senday: Center for Northeast Asia Studies, Tohoku University. s. 215-243.

- Stammler, Florian ve Takakura, Hiroki (Der.) (2010). *Good to Eat, Good to Live with: Nomads and Animals in Northern Eurasia and Africa*. Senday: Center for Northeast Asia Studies, Tohoku University.
- Suikonen, Pirkko (2002). "The Uralic Languages". *Fennia*. 180/1-2, s. 165-176.
- Toulouze, Eva (1997). "Les alphabets des langues ouraliennes de Russie et l'expérience de la latinisation". *Etudes Finno-Ougriennes*. 29, s. 47-83.
- Toulouze, Eva (1999). "The Development of a Written Culture by the Uralic Peoples of the North". *Pro Ethnologia 6. Arctic Studies 2*, s. 52-85.
- Toulouze, Eva (2003). "The Forest Nenets as a Double Language Minority". *Pro Ethnologica*. 15, s. 95-108.
- Toulouze, Eva (2004). "The beginning of literacy and literature by the Tundra Nenets". *Journal de la Société finno-ougrienne*. 90, s. 215-229.
- Toulouze, Eva (2005a). "Irinarh Shemanovskij et la mission d'Obdorsk: une page de l'évangélisation des Khantys et des Nenets". *Études finno-ougriennes*. 37, s. 29-63.
- Toulouze, Eva (2005b). "The intellectuals from Russia's peoples of the North: From obedience to resistance", L. A. Leete ve U. Valk (Der.). *The Northern Peoples and States: Changing Relationships*, cilt 5. Tartu: Tartu University Press. s. 140-164.
- Toulouze, Eva (2011). "Indigenous Agency in the Missionary Encounter: The Example of the Khanty and the Nenets". *Journal of Ethnology and Folkloristics*. 5/1, s. 63-74.
- Tuisku, Tuula (2001). "The Displacement of Nenets Women from Reindeer Herding and the Tundra in the Nenets Autonomous Okrug, Northwestern Russia". *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies*. 18/2, s. 41-60.
- Tuisku, Tuula (2002). "Nenets Reindeer Herding and Industrial Exploitation in Northwest Russia". *Human Organization*. 61/2, s. 147-153.
- Vajda, Edward J. (Der.) (2004). *Languages and Prehistory of Central Siberia*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Vallikivi, Laur (2003). "Minority and Mission: Christianization of the European Nenets". *Pro Ethnologica*. 15, s. 109-130.
- Volzhanina, E. A. (2009). "Demography of the Siberian Nenets in the First Third of the 20th Century". *Archaeology Ethnology & Anthropology of Eurasia*. 37/1, s.118-128.
- Wixman, Ronald (1988). *The Peoples of the USSR. An Ethnographic Handbook*. New York: M.E. Sharpe, Inc. Armonk, N.Y.
- Wurm, Stephen A. (1996a). "Indigenous lingue franche and Bilingualism in Siberia (Beginning of the 20th Century)", Stephen Wurm, Peter Mühlhäuser ve Darrell Tryon (Der.).

Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas. New York – Berlin: Mouton de Gruyter. s. 975-978.

Wurm, Stephen A. (1996b). “Siberia: 1650-1950 ethnic and linguistic changes”, Stephen Wurm, Peter Mühlhäuser ve Darrell Tryon (Der.). *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas.* New York – Berlin: Mouton de Gruyter, New York – Berlin. s. 969-974.

Wurm, Stephen A. (1997). “Prospects of Language Preservation in the North”. *Northern Minority Languages: Problems of Survival – Senri Ethnological Studies.* 44, s. 35-53.

Wurm, Stephen ve Mühlhäuser, Peter ve Tryon, Darrell (Der.) (1996). *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas.* New York – Berlin: Mouton de Gruyter.

Yoshida, Atsushi (2001). “Some Characteristics of the Tundra Nenets Reindeer Herders of Western Siberia and their Social Adaptation”. *Senri Ethnological Studies.* 59, s. 67-80.

Genel Ağ Kaynakçası

Forbes, Bruce C. (2000). “Reindeer herding and petroleum development on Poluostrov Yamal: Sustainable development or mutually incompatible uses”. <http://www.thearctic.is/PDF/Reindeer%20herding%20and%20petroleum%20development%20on%20Poluostrov%20Yamal.pdf> (Erişim Tarihi 08 Temmuz 2016).

Forbes, Bruce C. ve Stammler, Florian ve Kumpula, Timo ve Meschtyb, Nina ve Pajunen, Anu ve Kaarlejärvi, Elina (2009). “High resilience in the Yamal-Nenets social-ecological system, West Siberian Arctic, Russia”. *Proceedings of the National Academy of Sciences.* 106/52, s. 22041-8, www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0908286106 (Erişim Tarihi 07 Temmuz 2016).

Laakso, Johanna. <http://www.helsinki.fi/hum/sugl/oppimat/sgrjohd/sip.html> (Erişim Tarihi 14 Temmuz 2016)

Salminen, Tapani. <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/ling.html> (Erişim Tarihi 14 Temmuz 2016)

“The Nenets”, *Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, <http://www.eki.ee/books/redbook/Nenets.shtml> (Erişim Tarihi 20 Haziran 2016).

<http://www.perepis2002.ru/index.html?id=11> (Erişim Tarihi 11 Temmuz 2016)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (Erişim Tarihi 11 Temmuz 2016)

<http://www.revolvy.com/main/index.php?s=Priuralsky%20District&uid=1575> (Erişim Tarihi 12 Haziran 2016).

Fotoğraflar: vk.com/Ненцы